

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

На правах рукопису

УДК 37.01:373

МЕТОДИ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАСЗНАВСТВА У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ
ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ 9 КЛАСУ

Галузь знань 01-Освіта/ Педагогіка

Спеціальність 014.07 Середня освіта (Географія)

Освітня програма Географія

Кваліфікаційна робота бакалавра
здобувача освіти 4 курсу
освітнього рівня бакалавр
Бабич Поліни

Науковий керівник:
канд.геогр.н., доцент
Олішевська Юлія Анатоліївна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ.....	4
1.1. Поняття географічного краєзнавства: історія формування, зміст та завдання.....	4
1.2. Роль краєзнавчого підходу у формуванні географічних компетентностей учнів.....	12
1.3. Методи географічного краєзнавства та їх вплив на пізнавальний інтерес учнів.....	16
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА У КУРСІ «УКРАЇНА ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО».....	24
2.1. Форми і методи реалізації краєзнавчого підходу під час викладання географії у 9 класі.....	24
2.2. Особливості роботи з краєзнавчим матеріалом у темах про господарство України.....	31
2.3. Проєктна діяльність та створення дослідницьких робіт з курсу «Україна та світове господарство».....	44
РОЗДІЛ 3. ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДІВ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ 9 КЛАСУ.....	51
3.1. Приклади інтеграції краєзнавчої інформації у теми курсу «Україна та світове господарство».....	51
3.2. Дослідницький проєкт «Економічна карта мого регіону: природні ресурси та їх використання».....	55
3.3. Аналіз результатів впровадження краєзнавчих методів у навчальний процес.....	59
ВИСНОВКИ.....	71
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ.....	74

ВСТУП

У сучасній освіті зростає потреба в навчальних практиках, що не лише передають знання, а й формують цілісне уявлення про простір, у якому живе учень. Географія як наука про взаємозв'язки природи, населення і господарства найбільш природно інтегрує локальний зміст, зокрема за допомогою краєзнавчих методів. Сьогодні, коли освітній процес дедалі більше орієнтується на компетентнісний підхід, актуальним стає запит на методи навчання, що поєднують теоретичне з практичним, глобальне з локальним, а абстрактне – з особистісно значущим. Саме географічне краєзнавство має потенціал перетворити урок на змістовну взаємодію з середовищем, в якому школяр зростає і яке може усвідомити як простір особистої відповідальності. Особливо значущою така інтеграція є у 9 класі, де вивчається курс «Україна і світове господарство», що передбачає засвоєння учнями складних економіко-географічних понять і просторових закономірностей.

Метою даної кваліфікаційної роботи є теоретичне обґрунтування та практичне дослідження методів географічного краєзнавства у курсі географії 9 класу, зокрема в рамках теми «Україна і світове господарство», з метою підвищення зацікавленості учнів і формування в них просторового мислення.

Для досягнення поставленої мети в роботі визначено такі **завдання**:

- вивчити еволюцію поняття географічного краєзнавства, його зміст і дидактичні функції;
- охарактеризувати роль краєзнавчого підходу у формуванні географічних компетентностей учнів;
- проаналізувати основні методи географічного краєзнавства та їхній вплив на навчальну мотивацію;
- з'ясувати, яким чином реалізується краєзнавчий компонент у курсі «Україна і світове господарство»;
- описати форми та прийоми роботи з локальним матеріалом у темах про господарство України;

- запропонувати й реалізувати проєктну форму краєзнавчої діяльності у шкільному середовищі;
- провести аналіз результатів впровадження краєзнавчих методів шляхом анкетування учнів.

Об'єктом дослідження є процес навчання географії у 9 класі. **Предмет дослідження** – методи географічного краєзнавства та їхнє використання у викладанні тем курсу «Україна і світове господарство».

Методологічною основою дослідження стали принципи особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів, методи спостереження, опитування, аналізу навчальної літератури та педагогічного досвіду. Теоретичну базу склали праці таких дослідників, як Бенедюк В. В. [4-8] Бугрій В. С. [15-17], Коберніка С. Г. [31; 32], які розкривають питання краєзнавства у географії, а також методичні розробки щодо формування компетентностей у контексті Нової української школи.

Кваліфікаційна робота складається з трьох розділів, кожен з яких включає по три підрозділи. Текст роботи викладено на 85 сторінках, містить 14 рисунків, 3 таблиці, список використаних джерел охоплює 53 найменування.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

1.1. Поняття географічного краєзнавства: історія формування, зміст та завдання

Географічне краєзнавство як галузь наукового пізнання простору виникло не за наказом зверху і не як результат діяльності офіційних академічних інституцій. Його витoki – у глибинах людської цікавості до навколишнього середовища, в емоційному зв'язку з місцем, у прагненні зрозуміти свій край не тільки через факти, але й через досвід. З часом це інтуїтивне відчуття стало основою для більш структурованого підходу – науки, яка поєднує в собі географію, історію, етнографію, екологію, а подекуди й елементи філософії. Сьогодні поняття географічного краєзнавства охоплює не лише опис території, але й її осмислення в системі просторових зв'язків, у динаміці змін, у взаємодії природи й суспільства [45].

Сьогодні ще немає чіткого й одноставного уявлення про те, що саме слід вважати об'єктом і змістом географічного краєзнавства у шкільній освіті. Тому варто звернутися до загальних теоретичних основ цього напрямку, зокрема до того, що саме становить суть його вивчення. У наукових колах простежуються різні тлумачення краєзнавства – його трактують і як окрему науку, і як науковий напрям чи дослідницький підхід, і як принцип організації навчального процесу, і як метод викладання та формування світогляду учнів [9].

До вивчення краєзнавства долучаються представники різних галузей – історики, мовознавці, біологи, археологи, географи та інші. Проте саме географія відіграє ключову роль у формуванні краєзнавчих знань, оскільки охоплює велику кількість наукових напрямів і комплексно досліджує просторові особливості навколишнього середовища [39].

Першим, хто ввів у вжиток поняття «краєзнавство» на українських теренах, був Іван Франко. У своїй праці «Галицьке краєзнавство», написаній ще

у 1892 році, він підкреслював значення краєзнавства як окремої науки й наголошував на його важливості в навчальному процесі вже з перших класів школи. Значного поширення термін набуває після 1914 року завдяки зусиллям таких педагогів, як історик-методист В. Уланов та географ І. Манько. Тоді ж у педагогічному середовищі починають використовувати поняття, подібні за змістом – «вітчизнознавство» і «батьківщинознавство», що, своєю чергою, породило необхідність чіткого розмежування цих термінів та визначення їх місця в освітньому процесі [50].

Педагог Костянтин Ушинський першим увів краєзнавство в педагогічний дискурс, визначивши його як багатогранне поняття з суспільно-економічною, освітньо-виховною та методичною складовими. Він розширив зміст терміна «батьківщинознавство», який раніше запропонував Михайло Ломоносов, надаючи йому загальнопедагогічного звучання. Іван Маньков висловив думку про доцільність паралельного використання термінів «батьківщинознавство» – для вивчення найближчого середовища навколо школи – і «краєзнавство» – для дослідження ширших територій, таких як повіт або губернія. Натомість Володимир Уланов обстоював цілісне розуміння краєзнавства, охоплюючи і місцеву територію, і ширші регіони.

Уже в 1920 році термін «краєзнавство» остаточно закріпився в освітньому просторі, витіснивши попередні поняття та набувши офіційного статусу – його стали використовувати у наукових дослідженнях, шкільних програмах, словниках і документах. Однак попри визнання терміна, його зміст залишався досить різним у трактуванні науковців. Одні, як Олександр Музиченко, розглядали краєзнавство лише як метод навчання. Інші, наприклад, Володимир Геринович і Микола Сумцов, – як допоміжний елемент окремих навчальних курсів. Були й ті, хто вбачав у ньому одночасно і самостійну дисципліну, і ефективний навчальний метод. Серед прихильників географічного підходу був Олександр Барков, який вважав, що краєзнавство й географія мають спільні об'єкти та методи вивчення. А Лев Берг висловив влучну думку: «краєзнавство – це географія рідного краю» [45].

Починаючи з 60-х років ХХ століття, головну увагу в краєзнавстві стали приділяти його освітній і пізнавальній ролі, яка полягала у глибокому осмисленні різноманітних аспектів життя рідного краю. Автор шкільних підручників К. Строев визначав краєзнавство як засіб всебічного ознайомлення учнів із природними, соціальними, економічними та культурно-історичними особливостями місцевості, де вони мешкають, під наставництвом педагога. Схожий підхід поділяв і П. Іванов, який трактував шкільне краєзнавство як цілісну систему пізнання довкілля в навчальному процесі, під час позакласних заходів і в позашкільній діяльності, при цьому наголошуючи на його важливості у справі формування особистості школяра [26].

М. Костриця та В. Обозний вважали, що краєзнавство має широкий вплив не лише на навчальний процес, а й на виховну систему, тісно поєднуючись із дидактикою та педагогічною теорією. Вони підкреслювали, що краєзнавча діяльність у школі – це не просто ознайомлення з рідним краєм, а цілеспрямована, багатовекторна робота учнів під керівництвом учителя. Така діяльність охоплює навчання, пошуково-дослідницьку роботу, активну участь у громадському житті та формування практичних навичок у процесі глибокого і різнобічного вивчення місцевого середовища [35].

У «Українському педагогічному словнику» авторства С. Гончаренка шкільне краєзнавство трактується як цілісна система навчально-виховної роботи, що охоплює як уроки, так і позакласну діяльність, спрямовану на глибоке вивчення певної частини країни – області, району, міста чи села. Ключова мета цієї діяльності полягає в пізнанні природного середовища, населення, економіки, історичного минулого та культурної спадщини рідного краю. Такий підхід має не лише освітню й наукову, а й практичну та виховну цінність [24].

Географічне краєзнавство в школі відіграє надзвичайно важливу роль у якісному засвоєнні учнями базових знань із природничих та економічних дисциплін. Воно не лише доповнює та розширює навчальний матеріал, а й стимулює інтерес до пізнання, розвиває креативність, спостережливість і мислення. Через глибше знайомство з рідним краєм у школярів формується

цілісне уявлення про навколишній світ, що активно сприяє становленню їхнього світогляду [36].

Одне з ключових питань у теоретичному осмисленні географічного краєзнавства стосується визначення його змістового наповнення, глибинної сутності та ролі в загальній системі національного краєзнавчого знання. Це питання має особливу вагу, адже саме від нього залежить розуміння місця географічного краєзнавства серед інших напрямів краєзнавчих досліджень і його значення для формування просторової та громадянської свідомості учнів [47].

Сутність проблеми полягає в тому, що краєзнавство має багатовимірну природу. Його складність зумовлена тим, що воно поєднує в собі кілька функцій одночасно: з одного боку, це окрема наукова галузь, яка займається вивченням місцевих реалій, а з іншого – це ефективний метод навчання й виховання. Водночас краєзнавство виступає і як форма активної громадської участі, і як соціальний рух, що об'єднує різні верстви населення навколо пізнання свого краю. Така багатофункціональність – поліхронізм – і створює труднощі в чіткому окресленні його меж і суті [3].

Географічне краєзнавство розглядається як конкретне втілення загальних природних і суспільних процесів у межах окремої території. Його сутність полягає у вивченні локальних особливостей – рідного міста, села, громади, району чи регіону – як цілісного просторового утворення. Така локалізація дозволяє глибше зрозуміти, як загальні географічні закономірності проявляються на місцевому рівні, дає змогу деталізувати просторові процеси, виявити унікальні риси конкретної території та проаналізувати чинники, що їх формують. Це дозволяє перейти від загальних уявлень до глибшого, конкретного аналізу, наближеного до реального життя [4].

На думку Я. Верменич, територія у краєзнавстві відіграє роль своєрідного «коду унікальності», який задає зміст усьому дослідженню. Чітке визначення меж досліджуваної місцевості є стартовою точкою для будь-якого краєзнавчого аналізу. Саме просторове окреслення об'єкта забезпечує застосування хорологічного підходу – методу, що акцентує увагу на взаємозв'язках

територіальних явищ. Оскільки краєзнавство вивчає, перш за все, просторову структуру життя певного суспільства, саме хорологічний аспект стає ключовим для розуміння об'єкта в його повноті [5].

П. Шищенко підкреслює, що основним просторовим об'єктом географічного краєзнавства є територія, яку ми називаємо «краєм». Це не просто географічна одиниця, а складна система, де тісно переплетені природні умови, ресурсний потенціал, етнічна структура населення, господарська діяльність, ментальні особливості та культурні цінності. Такий підхід дозволяє розглядати край як цілісне утворення – етно-ландшафтно-господарську систему, в якій кожен елемент перебуває у взаємозв'язку з іншими [6].

У своєму дослідженні Н. Рудницька вказує, що краєзнавчий принцип полягає в такому підході до структурування навчального матеріалу, який дозволяє учням поєднувати здобуті теоретичні знання з реальними дослідженнями рідного регіону. Іншими словами, цей принцип забезпечує тісний зв'язок між академічним змістом і локальним контекстом. Його впровадження в шкільну освіту сприяє реалізації регіонального підходу – адаптації змісту, методів і форм навчально-виховної роботи до особливостей конкретної території, у якій навчаються й живуть школярі [51].

Географічне краєзнавство в школі – це багатопрофільне дослідження учнями, яке відбувається під наставництвом учителя і охоплює різні аспекти життя конкретної території. Йдеться про глибоке пізнання природного середовища, соціально-економічної ситуації, екологічних проблем, історико-культурної спадщини, а також мистецьких рис певного регіону – чи то області, чи окремого міста, селища або села [11].

Отже, краєзнавство виступає як джерело змістового наповнення шкільного географічного краєзнавства, збагачуючи його достовірними фактами, науковими спостереженнями та локальними прикладами. У цьому контексті шкільне географічне краєзнавство слід розуміти як цілісну й системну діяльність учнів, яку спрямовує вчитель. Вона охоплює навчальний процес, дослідницьку роботу та участь у суспільно-корисних ініціативах, що разом сприяє всебічному

пізнанню рідної місцевості в її природному, економічному, соціальному та культурному вимірах [12].

Сьогодні шкільне географічне краєзнавство посідає ключове місце в структурі національного краєзнавчого простору. Його головним об'єктом виступають конкретні території – регіонального або локального рівня – які поєднують у собі природні багатства, населені пункти, інфраструктурні об'єкти, історичну пам'ять, духовну спадщину та матеріальну культуру. Завдяки такому підходу географічне краєзнавство не лише допомагає глибше пізнати унікальність рідного краю, а й формує у молоді повагу до національних цінностей і сприяє вихованню свідомих, відповідальних громадян [14].

Як складова наукового пізнання, шкільне географічне краєзнавство спирається на низку ключових засад, які визначають його зміст і організацію. Серед них – орієнтація на формування патріотичних почуттів, дотримання наукового підходу, урахування природної доцільності. Важливою є також єдність дослідницької та навчально-виховної діяльності, зв'язок теорії з реальним життям, а також прагнення до комплексного, системного й послідовного вивчення. Однією з особливостей є гармонійне поєднання краєзнавчої роботи з практичною участю учнів у житті громади. Усе це доповнюється активною участю школярів в організації процесу, що відбувається за підтримки та спрямування з боку вчителя [15].

Краєзнавча діяльність у школі відіграє важливу роль у формуванні патріотизму та усвідомлення національної ідентичності. Вона є дієвим інструментом виховання молоді в дусі любові до Батьківщини, з глибоким розумінням її історії, культури та духовних цінностей. Освітні заклади, згідно з державними ініціативами, зокрема Концепцією національно-патріотичного виховання в системі освіти України, мають формувати середовище, в якому виховна робота, приклад учителя-наставника та шкільна атмосфера сприятимуть розвитку у молоді національної гідності та громадянської свідомості [34]. Така позиція закріплена також у межах концепції «Нової української школи», яка приділяє значну увагу питанням громадянської освіти.

Важливим акцентом є популяризація досягнень українців у сфері культури, науки, освіти, спорту та мистецтва, адже це зміцнює віру в себе та свою країну. Саме краєзнавство, особливо у шкільному форматі, створює умови для глибокого пізнання рідного краю, що формує повагу до свого народу й сприяє розвитку національно-патріотичної свідомості в молодого покоління [16].

Сучасна шкільна краєзнавча робота виконує низку важливих функцій, які формують всебічний розвиток учнів. Передусім вона має освітньо-пізнавальну мету – допомагає дітям краще зрозуміти навколишній світ через дослідження природи, суспільства, культури та історії свого краю. Саме під час походів, екскурсій і польових досліджень знання з географії, історії, біології та екології перестають бути абстракцією – вони оживають, набувають конкретного змісту й міжпредметних зв'язків [18].

Крім того, краєзнавча діяльність має потужний виховний ефект. Вона сприяє формуванню екологічної свідомості, громадянської відповідальності, поваги до культурної спадщини. Учні здобувають досвід командної роботи, навчаються взаємодіяти, спільно розв'язувати завдання, що позитивно позначається на їхньому особистісному становленні [21].

Ще одна важлива складова – оздоровча. Поєднання краєзнавства з туризмом, фізичною активністю, мандрівками на природу позитивно впливає на фізичний і емоційний стан школярів, формує в них цінності здорового способу життя [22].

Серед ключових завдань шкільного географічного краєзнавства – розвиток інтересу до пізнання рідної землі, зміцнення національної ідентичності, залучення учнів до збереження культурної й природної спадщини. Воно також покликане формувати практичні навички дослідження, аналізу, самоосвіти, критичного мислення та комунікації. Особлива увага приділяється участі учнів у дослідженнях пам'яток, поповненні шкільних музеїв і залученні їх до міждисциплінарної пізнавальної діяльності [23].

З точки зору науки, краєзнавство має власну методологію. Це не просто збір фактів, а цілісна система дослідницьких підходів. До основних методів належать:

- літературний аналіз джерел (книг, архівів, статей);
- географічний метод із застосуванням картографування та моделювання;
- візуальні спостереження, польові дослідження, експедиції, включаючи фотографування;
- описовий і статистичний аналіз, що дозволяє структурувати спостереження;
- математичні методи, такі як кластерний і факторний аналіз;
- анкетування й опитування респондентів [27].

Крім того, шкільне краєзнавство активно використовує міждисциплінарні підходи – економічний, соціологічний, логічний (індукція, дедукція, аналіз, синтез) – і все частіше спирається на цифрові технології для збору й обробки даних.

Важливе місце посідають інтерактивні методи, що активізують мислення і залучають учнів до діалогу – це кейс-методи, проекти, мозкові штурми, ігри, моделювання ситуацій. Завдяки цьому зростає рівень усвідомлення, залученості, вміння обстоювати власну думку [29].

Усе це підпорядковано сучасним вимогам до освіти, закладеним у Державному стандарті – формування компетентностей, активності, здатності до самореалізації. Шкільне географічне краєзнавство – це не лише пізнання простору, а й формування мислячої, екологічно відповідальної, соціально активної особистості, яка знає і цінує своє коріння.

1.2. Роль краєзнавчого підходу у формуванні географічних компетентностей

У сучасній географічній освіті дедалі більшої ваги набуває краєзнавчий підхід, що інтегрує навчальний процес із реальним середовищем, у якому живе учень, що є не просто методичною опцією чи елементом варіативної частини програми – краєзнавство постає як концептуальний фундамент, на якому формується цілісна географічна компетентність. Географічні знання, відірвані від місця проживання учня, часто залишаються абстрактними та неформалізованими. Саме через краєзнавство географія перестає бути набором карт, схем і цифр, перетворюючись на живу науку, яка має емоційний, культурний, пізнавальний та практичний зв'язок із життям конкретної людини [33].

Роль краєзнавчого підходу у формуванні географічних компетентностей є однією з ключових у сучасній географічній освіті, адже саме через призму рідного краю учень здатен найглибше зрозуміти сутність географічних знань, відчутти їх прикладне значення та побачити їх зв'язок із повсякденним життям. Краєзнавство як педагогічний і науковий феномен має глибоке історичне коріння, однак саме сьогодні, в умовах зростання ролі локальної ідентичності та значення регіонального розвитку, воно набуває нової актуальності [19].

Географічні компетентності – це не просто сукупність знань про карти, материки чи природні ресурси; – це здатність учня орієнтуватися в навколишньому світі, критично мислити, аналізувати просторові явища, оцінювати екологічну ситуацію, приймати відповідальні рішення, ґрунтуючись на географічних даних. І тут краєзнавчий підхід відіграє надзвичайно важливу роль, бо дає змогу учневі не просто вивчати умовну інформацію, а проживати її, бачити на власні очі, розпитувати у старожилів, досліджувати територію своєї місцевості, зіставляти теорію з практикою – це той місток між абстрактним географічним знанням і живим середовищем, у якому людина функціонує щодня [2].

У нинішніх умовах розвитку суспільства особливої ваги набуває виховання національної свідомості, що ґрунтується на утвердженні людської гідності, шанобливого ставлення до історії, культури, традицій свого народу та глибокої любові до рідної землі. Водночас ключовим чинником ефективної освіти стає наближення навчального процесу до реального життя. Особливо це актуально у географічній освіті, де надзвичайно важливо поєднувати засвоєння теоретичного матеріалу з його практичним застосуванням. Поглиблення знань втрачає свою цінність, якщо не супроводжується формуванням практичних умінь і навичок [13].

Одним із найрезультативніших способів такого поєднання є краєзнавчий підхід до вивчення географії. Він не лише активізує пізнавальну діяльність учнів, а й створює основу для формування предметних компетентностей через призму вивчення рідного краю. Сьогодні значення краєзнавства стрімко зростає – як у площині патріотичного виховання, так і як ефективного інструмента навчання. Завдяки йому стає можливим налагодити тісний зв'язок між навчанням і вихованням, перетворити абстрактні знання на реальні дії, а навчання – на засіб усвідомлення себе як частини живого соціопросторового середовища [20].

Географія, побудована на краєзнавчій основі, орієнтована на те, щоб використання матеріалів про рідну місцевість стало не додатком до основної теми, а її стрижнем, початковою точкою для формування географічних уявлень, понять, логічних зв'язків і закономірностей. Усвідомлення особливостей власного краю, його природи, ресурсів, проблем і перспектив розвитку формує в учнів не лише знання, а й відповідальність за цей простір. Це знання потрібне не «для галочки», а для активної участі в житті громади, дбайливого ставлення до природного середовища, збереження культурної спадщини, усвідомлення своєї причетності до спільної історії та майбутнього [40].

Краєзнавство несе потужний емоційний заряд – саме воно є джерелом глибокого, щирого патріотизму, що проявляється не в гаслах, а в діях. Воно формує людину, яка знає, розуміє і любить свій край, готова піклуватися про

нього і розвивати його. У цьому – його унікальна цінність і незамінна роль у формуванні географічних компетентностей нової генерації [52].

У межах краєзнавчого підходу важливе місце посідає пізнання ландшафтних особливостей рідного краю, вивчення локального клімату, водних об'єктів, ґрунтів, форм рельєфу, природоохоронних територій, урбаністичних процесів, демографічної ситуації, особливостей розміщення господарства тощо. Ці знання не лише формують просторове мислення, але й дають змогу учневі усвідомити себе частиною певного соціально-природного простору, навчитися бачити взаємозв'язки, знаходити проблеми та шукати шляхи їх вирішення. Наприклад, досліджуючи місцеве сміттєзвалище або стан річки, що протікає поруч, учень не лише засвоює поняття «антропогенне навантаження» чи «екологічна рівновага», а й відчуває особисту відповідальність за довкілля, що і є ключовою ознакою компетентнісного підходу – перенесення знань у площину дії [49].

Краєзнавство також активізує міжпредметні зв'язки. Під час дослідження місцевих природних умов та історико-культурного ландшафту учень одночасно звертається до історії, біології, літератури, математики, етнографії. Таке інтегроване пізнання сприяє цілісному сприйняттю простору, формує здатність бачити багатовимірність явищ, що є основою географічного мислення. Саме тому краєзнавство не обмежується вивченням окремих фактів, а стає способом мислення, стилем навчання і навіть життєвою позицією [46].

Окремо варто згадати й про виховний потенціал краєзнавчого підходу. Пізнаючи свій край, учень формується як патріот, як свідомий громадянин, що знає, любить і хоче зберегти свою малу батьківщину. Краєзнавство пробуджує емоційне ставлення до території, формує відчуття приналежності, гордості, ідентичності. Це дуже важливо в умовах глобалізації, коли існує загроза втрати локального обличчя, а разом із ним – і зв'язку з історією, культурою, традиціями. Вивчаючи місцеві географічні особливості, учні не просто отримують інформацію – вони долучаються до збереження і передачі культурного коду свого народу [41].

Ще однією важливою функцією краєзнавчого підходу є стимулювання дослідницької діяльності. Адже саме в межах свого краю учень може реалізувати повноцінне міні-дослідження: зібрати дані, здійснити спостереження, аналіз, провести опитування, побудувати карту чи створити презентацію. Це сприяє розвитку самостійності, критичного мислення, навичок роботи з джерелами, цифровими інструментами, що надзвичайно актуально в сучасному освітньому контексті. Краєзнавчий підхід спонукає до дії, виходить за межі класу, формує вміння навчатися в реальному світі [45].

Особливу вагу краєзнавчий підхід має для учнів сільських шкіл або малих міст, де можливості безпосереднього спілкування з природою, участі в локальних екологічних або соціальних проєктах є майже невичерпними. Тут дитина щодня стикається з тим, що в підручнику називається “географічними об’єктами та процесами”: сільськогосподарські угіддя, лісосмуги, водозбірні території, інфраструктурні проблеми, міграція населення – усе це не абстракція, а частина реального щоденного досвіду. Якщо цей досвід педагогічно спрямований, він стає джерелом глибокого усвідомлення просторових закономірностей, екологічного мислення та громадянської відповідальності [41].

Неможливо недооцінювати і той факт, що саме краєзнавчі методики дають змогу подолати розрив між знанням і дією. Учні, які не лише читають про ерозію ґрунтів, а й власноруч вимірюють її масштаби у місцевому яру, не просто краще засвоюють тему – вони починають шукати шляхи її вирішення. Це і є ознака сформованої компетентності: не лише знати, а й уміти діяти. У цьому контексті велику роль відіграє організація шкільних дослідницьких експедицій, мандрівок, польових занять, проєктної діяльності на основі місцевого матеріалу – всього того, що здатне оживити знання, зробити його особистісно значущим [8].

Ще один важливий аспект – формування емоційного зв’язку з рідною територією. У світі, де інформація глобалізується, а віртуальна реальність все частіше замінює реальний досвід, саме краєзнавство повертає дитині «землю під ногами». Воно формує почуття приналежності до простору, у якому ти не чужий, а господар, спадкоємець і творець. Це не просто емоція – це важливий компонент

ідентичності, без якої неможлива зріла особистість. Знання про свій край – це не лише географічний факт, а й опора, джерело сили, коріння, з якого виростає громадянин [28].

Таким чином, краєзнавчий підхід – це не лише про методику викладання географії. Це – ціннісна платформа, що формує образ світу дитини через призму рідного. Це фокус, через який світ стає зрозумілим, близьким, а головне – змінним і відкритим до вдосконалення. Саме завдяки краєзнавству географія перестає бути набором термінів і карт, а перетворюється на живу мову простору – мову, якою дитина вчиться говорити про себе, про свій край і про своє місце в світі. І чим якісніше буде організоване таке навчання, тим більше шансів, що сучасна школа випустить не лише знаючу, а й мислячу, діяльну, відповідальну людину – громадянина своєї країни і світу.

Отже, краєзнавство як освітня стратегія дає унікальну можливість формувати географічні компетентності в найприродніший, найлюдяніший спосіб. Воно дає відчуття змістовності знань, залучає емоції, розум, волю, досвід учня – це не допоміжний метод, а потужна освітня філософія, що здатна змінити ставлення до навчання, сформувати особистість, здатну мислити географічно, діяти локально та відповідально. У цьому й полягає головна мета сучасної географічної освіти – навчити людину розуміти простір, у якому вона живе, і робити цей простір кращим.

1.3. Методи географічного краєзнавства та їх вплив на пізнавальний інтерес учнів

Пізнавальний інтерес школярів сьогодні перебуває в умовах постійного випробування – інформаційні потоки, фрагментарність уваги, візуальна перенасиченість, а також поступове відчуження від природи та рідного краю створюють серйозні виклики перед сучасною освітою. Проте є одна навчальна галузь, яка володіє унікальним потенціалом повернути учня до себе, до простору,

в якому він живе, й навчити не просто вивчати територію – а її бачити, розуміти й переживати. Це – географічне краєзнавство, і особливо – його методи, здатні стимулювати не тільки знання, а й глибоке емоційне залучення. Саме тому аналіз методів географічного краєзнавства не може залишатись суто академічним, адже йдеться про педагогічний інструментарій, що в буквальному сенсі оживляє навчання, повертає сенс словам «моє», «рідне», «важливе».

Однією з визначальних характеристик краєзнавства є його міждисциплінарність – тут переплітаються природничі, історичні, соціальні та навіть естетичні компоненти. Методичне багатство географічного краєзнавства дозволяє будувати навчання на принципах активності, дослідництва та особистісного залучення. Так, польові спостереження, екскурсії, анкетування місцевого населення, складання маршрутів та ментальних карт, робота з архівами, створення картосхем, опис пам'яток природи або об'єктів антропогенного ландшафту – всі ці методи мають спільну рису: вони апелюють до конкретики, до простору, який учень бачить, відчуває і в якому живе. На відміну від абстрактних понять про демографію Китаю чи гідросферу Амазонії, краєзнавчий підхід не вимагає уяви – він викликає інтерес уже самим фактом близькості об'єкта пізнання.

Щоб систематизувати методичний арсенал географічного краєзнавства, доцільно узагальнити основні типи методів, що застосовуються в сучасній школі, їхні приклади та вплив на освітній процес. У таблиці 1.1. нижче представлено класифікацію таких методів.

Особливу роль у розвитку пізнавального інтересу відіграє саме практико-орієнтований характер краєзнавчих методів. На відміну від суто теоретичних занять, де учень є пасивним слухачем, краєзнавчі дослідження – це завжди діяльність, у якій учень стає дослідником, учасником, автором. Коли школяр сам створює карту туристичного маршруту своєї громади або описує стан місцевої водойми, він починає по-іншому ставитись до власної місцевості. Так виникає особистісний зв'язок з географією – вона перестає бути сухим набором понять і перетворюється на спосіб пізнання світу через себе.

Таблиця 1.1. Класифікація методів географічного краєзнавства [складено автором за [41]]

Тип методу	Приклади конкретних дій	Характер впливу на учня	Освітній потенціал
Польові методи	Екскурсії, маршрутні дослідження, спостереження	Фізична активність, емоційне залучення	Закріплення знань на місцевості, дослідництво
Картографічні методи	Побудова ментальних карт, аналіз місцевих планів	Просторове мислення, візуалізація інформації	Розвиток географічної грамотності
Інтерв'ю та опитування	Спілкування з мешканцями, опитування старожилів	Соціальна взаємодія, емпатія	Формування уявлень про людський компонент
Проектні методи	Створення туристичних маршрутів, плакатів, стендів	Креативність, відповідальність, самостійність	Інтеграція знань, міжпредметні зв'язки
Цифрові методи	Робота з Google Earth, мобільними картами, AR-аплікаціями	Технічна грамотність, цифрова компетентність	Актуалізація навчання, привабливість

Ще один важливий аспект – використання в методах краєзнавства елементів проблемного та проектного навчання. Наприклад, дослідження впливу людської діяльності на локальний ландшафт або екологічний аудит території довкола школи – це не лише про знання, а й про відповідальність. Питання: «Що буде з річкою, якщо ми не змінимо поведження з відходами?» – пробуджує не лише цікавість, а й тривогу, активізує моральні механізми особистості. Так формується не лише пізнавальний, а й ціннісний інтерес, що є набагато стійкішим і глибшим.

Методи географічного краєзнавства дозволяють також використовувати сучасні цифрові інструменти – мобільні додатки для картографування, GPS-трекери, Google Earth, доповнену реальність. Це не просто технологічне оновлення – це інтеграція звичного цифрового середовища учня з навчальним процесом. Коли школяр бачить, що він може побудувати тривимірну модель ландшафту свого села або завантажити шари з даними про забруднення повітря

у власному районі – його інтерес до географії зростає, бо вона стає інструментом реального пізнання, дії, зміни.

Паралельно з цим важливо усвідомити, що методи краєзнавства виходять за межі класно-урочної системи. Вони створюють освітнє середовище, де навчання відбувається не лише в межах 45 хвилин, а в реальному житті. Саме у цьому полягає особливість впливу краєзнавчих методів на мотивацію – вони переносять акценти з «вивчи і забудь» на «досліди і дій». Поява пізнавального інтересу в таких умовах є не наслідком примусу, а результатом природної людської потреби розуміти світ, у якому живеш.

Розглядаючи сучасну українську освіту, варто відзначити, що краєзнавство здатне не лише збагачувати знання, а й сприяти формуванню національної ідентичності. Методичне звернення до мікрорівня – села, району, місцевої легенди, географічного об'єкта – дає змогу закріпити в учнів почуття належності, причетності до спільноти. Цей емоційний зв'язок із власним краєм – один із найпотужніших мотиваторів до вивчення географії як науки не лише про Землю, а й про себе в цій земній системі координат.

Невід'ємним елементом формування ціннісного ставлення до рідного краю є творча діяльність учнів, у процесі якої вони не лише осмислюють значення природи та культури, а й виражають своє особисте ставлення до збереження довкілля. Нижче представлено приклад учнівського плакату (рис. 1.1), створеного в межах краєзнавчого проєкту, який закликає до пізнання та захисту рідної землі.

Отже, методи географічного краєзнавства – це не просто інструментарій викладання. Це мова, якою географія говорить до учня про найважливіше: простір, у якому він живе, і роль, яку він у цьому просторі відіграє. Пізнавальний інтерес, що виникає в процесі такого навчання, є природним, стійким і глибоким, бо базується на досвіді, дії та емоціях. І саме завдяки цьому краєзнавчі методи мають бути не периферійним додатком до шкільної географії, а її серцевиною, живим пульсом пізнання.

Рис. 1.1. Приклад плакату учнівського проєкту «Пізнай свій край – захисти його» [складено автором]

Саме завдяки географічному краєзнавству учень вчиться не лише помічати деталі навколо себе, а й розуміти, як вони впливають на глобальні процеси. Через вивчення локального – фауни прилеглого лісу, структури мікрорайону, історії старої вулиці чи господарської діяльності в межах громади – формується здатність мислити в категоріях масштабності, просторових зв'язків і причинно-наслідкових залежностей. Це те саме просторове мислення, яке стає ключовою компетентністю у XXI столітті, коли людина повинна не лише орієнтуватися на місцевості, а й бачити світ як систему взаємопов'язаних середовищ.

Географія, спираючись на краєзнавчі методи, перестає бути набором карт і дефініцій. Вона оживає в серцях і розумах тих, хто не просто вивчає світ, а проживає його. Саме така освіта має шанс виховати покоління, яке не буде шукати сенс у чужих ландшафтах, а навчиться творити свій простір – відповідально, етично і натхненно. У цьому й полягає справжній потенціал краєзнавства – дати учневі не лише знання, а й відчуття дому.

Висновки до Розділу 1

Шкільне географічне краєзнавство сьогодні постає не як епізодичне доповнення до навчального процесу, а як концептуальна основа географічної освіти, що здатна забезпечити глибоке, цілісне й емоційно насичене пізнання світу через призму рідного краю. У центрі цієї моделі – не лише знання, а й людина в просторі, яка пізнає, аналізує, діє, емоційно взаємодіє з навколишнім середовищем. Вивчення рідного краю не є просто пізнавальним інструментом – це освітній і виховний процес, що формує громадянина, патріота, дослідника і критично мислячу особистість.

Аналіз історії становлення географічного краєзнавства свідчить про його глибоке вкорінення в національну педагогіку, починаючи з ідей Івана Франка та Костянтина Ушинського. Поступово поняття «краєзнавство» пройшло трансформацію від емпіричного опису до міждисциплінарного дослідницького підходу, здатного об'єднати природничі, гуманітарні й соціальні науки. Ця еволюція засвідчує не лише зміну форми, а й сутності краєзнавства як засобу організації освітнього середовища. Саме географія з її комплексним баченням територіальних процесів стала базовою платформою для втілення краєзнавчого підходу в школі.

Поглиблений теоретичний аналіз засвідчив, що шкільне географічне краєзнавство має чітку структуру, власні цілі, функції, принципи та методи. Воно водночас виступає як зміст навчання, як педагогічний принцип, як метод дослідження і як форма громадянської активності. Його особливістю є спроможність створювати цілісну освітню модель, у якій знання органічно пов'язуються з реальністю, а навчання стає частиною життя. Саме через краєзнавство географічна освіта набуває практичного змісту, життєвої значущості й емоційної глибини.

Формування географічних компетентностей через краєзнавчий підхід виявилось найбільш ефективним способом активізації пізнавального інтересу школярів. Учні не просто вивчають абстрактні явища, а досліджують

середовище, у якому живуть, аналізують реальні проблеми, спілкуються з носіями локальної культури, працюють із джерелами, здійснюють польові дослідження. Це забезпечує перенесення знань у площину дії, дозволяє формувати критичне мислення, екологічну свідомість, навички міжпредметної інтеграції, дослідницьку компетентність і відповідальне ставлення до навколишнього середовища.

Практичні методи краєзнавства, такі як польові спостереження, екскурсії, робота з картами, анкетування, створення маршрутів, ментальних мап, цифрових презентацій та власних дослідницьких проєктів, відіграють ключову роль у формуванні не лише знань, а й ціннісного ставлення до свого краю. Особистісна залученість учня, коли об'єкт вивчення стає емоційно значущим, забезпечує глибоке та довготривале засвоєння матеріалу. Навчання перестає бути одноманітним і репродуктивним – воно перетворюється на простір пошуку, відкриття, здивування й особистісного зростання.

Краєзнавство у школі виявило себе також як потужний засіб національно-патріотичного виховання. Через знайомство з природною спадщиною, історією, культурою, проблемами та досягненнями рідного краю в учнів формується почуття належності, ідентичності та гордості. У добу глобалізації та віртуалізації дитячого досвіду саме краєзнавство повертає «землю під ногами», формує ціннісну опору в особистісному становленні. Це також важливий інструмент соціалізації, участі в житті громади, практичного втілення концепції освіти сталого розвитку.

У контексті сучасної компетентнісної школи географічне краєзнавство показало себе як найбільш природний спосіб реалізації міждисциплінарності, інтерактивності, дитиноцентризму й дії. Його методи – не просто прийоми викладання, а культурні практики, через які дитина входить у світ як активний учасник. Ці методи – гнучкі, відкриті, здатні до оновлення, легко поєднуються з цифровими технологіями та новітніми підходами до навчання. Вони дозволяють перетворити освітній процес на простір співтворчості вчителя й учня.

Підсумовуючи, географічне краєзнавство – це не тільки зміст шкільного предмета, а й освітня стратегія, що дає змогу побудувати глибоку, емоційну, практичну й відповідальну освіту, орієнтовану на розвиток дитини як особистості та громадянина. Його методи – це голос географії, звернений до кожного учня мовою досвіду, простору й дії. І чим активніше ця мова звучатиме у школах, тим більш змістовною, стійкою та цілісною буде географічна освіта в Україні.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВСТВА У КУРСІ «УКРАЇНА ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

2.1. Форми і методи реалізації краєзнавчого підходу під час викладання географії у 9 класі

Краєзнавчий підхід у викладанні географії – це не просто методичний інструмент, а справжній міст між знанням і особистим досвідом учня. У час, коли освіта має бути не лише інформативною, а й особистісно значущою, саме краєзнавство дозволяє «оживити» зміст шкільної географії, прив'язати абстрактні географічні поняття до знайомого світу – до вулиці, на якій учень живе, до річки, повз яку він щодня проходить, до лісу, в якому він гуляв із сім'єю.

У змісті сучасної географічної освіти особливу увагу приділено не лише передачі знань про Землю, а й формуванню в учнів цілісного бачення світу, відповідального ставлення до навколишнього середовища, почуття приналежності до своєї місцевості та здатності адаптуватися до умов життя в ній. Саме тому одним із ключових векторів у побудові змісту географічного курсу виступає краєзнавчий підхід. Його суть полягає в наближенні навчального процесу до життєвого досвіду школярів – через використання знайомих прикладів, аналіз локальних явищ і формування особистісного зв'язку з довкіллям на основі пізнання своєї території [44].

Шкільна програма підкреслює, що географія – це не тільки наука про Землю, а ще й засіб формування світогляду, екологічної свідомості, любові до рідного краю. У цьому контексті краєзнавство набуває особливої ваги. Воно трансформується з колись факультативної галузі у повноцінну педагогічну стратегію, яка дозволяє сформувати не лише знання, а й відчуття глибокої причетності до своєї малої батьківщини. Географія стає інструментом самоідентифікації: через вивчення території, звичаїв, природних умов, історичних змін діти краще розуміють себе, свою спільноту, своє місце у світі.

Сучасне краєзнавство в освітньому процесі постає як багатофункціональна складова, що вбирає в себе різні підходи й трактування, залежно від наукової школи чи педагогічної традиції. Його теоретичне підґрунтя, понятійний апарат та методичні засади формувалися протягом тривалого часу, завдяки чому вдалося чітко окреслити як внутрішню структуру краєзнавчого знання, так і його місце серед інших навчальних галузей – як природничих, так і суспільних. Це дозволяє ефективно інтегрувати краєзнавчий підхід у шкільний курс географії через різні форми та методи навчання.

Методологічно краєзнавство – багатогранне явище. У шкільному курсі воно може проявлятися як принцип добору змісту, як метод вивчення, як форма організації навчання, а іноді – і як окремий предмет або навчальний курс. Основною його цінністю є те, що воно спирається на особистий досвід учня, що робить навчання емоційно забарвленим, образним і дієвим. Коли ми говоримо про форми реалізації цього підходу, то маємо на увазі не лише традиційні краєзнавчі теми у межах уроку, а й цілісну систему: від інтеграції місцевого матеріалу до кожного етапу уроку – до масштабних міжпредметних проєктів і тематичних екскурсій [19].

У межах шкільної географії краєзнавство виступає не просто як галузь знання, а як ефективний інструмент пізнання навколишнього середовища. Його можна розглядати як освітню стратегію, що дає змогу учням вивчати локальні особливості природи, господарства і культури. У дидактичному плані краєзнавчий компонент слугує методом організації навчальної діяльності, який поглиблює зміст навчального матеріалу, додає йому емоційної та практичної цінності. У нашому випадку цей підхід виконує функцію методичної основи викладання географії, спрямованої на розвиток свідомого ставлення до рідного краю. І хоча в ширшому науковому контексті краєзнавство розглядається як окрема дисципліна, в освітньому процесі воно насамперед виконує роль практичного і виховного засобу.

Застосування краєзнавства не обмежується розповіддю про рідний край. Учитель має дбати про системність – щоби вивчення місцевості було не

епізодом, а логічною частиною освітньої траєкторії. Коли учень чує про глобальні природні явища – скажімо, про ерозію ґрунтів чи зміну клімату – важливо показати, як ці процеси відбуваються у його регіоні. Це робить знання конкретним, надає йому об'ємності. Навіть на уроці, де розглядається географія материків, завжди можна знайти місце для паралелей із рідним краєм – через кліматичні особливості, типи ґрунтів, адаптацію господарства до природних умов.

Реалізація краєзнавчого підходу в географічній освіті передбачає формування особистості на основі глибокого занурення в локальне культурне та природне середовище. Залучення учнів до дослідження географічних особливостей рідного краю сприяє становленню свідомого громадянина, який відчуває зв'язок із своєю землею, виявляє шанобливе ставлення до традицій і природних ресурсів, формує відповідальне ставлення до довкілля [38].

Екскурсія – одна з найефективніших форм реалізації краєзнавчого підходу. Вона переносить навчання з класної кімнати до реального простору. Важливо, щоб вона була не спонтанною прогулянкою, а чітко спланованою освітньою подією з попереднім інструктажем, фіксацією спостережень і наступним аналізом. За правильної організації екскурсія може стати не просто способом засвоєння знань, а подією, що запам'ятається на все життя. Розгляд будови місцевої річки, вивчення особливостей ґрунтів чи спостереження за флорою і фауною місцевого лісу формують у школярів конкретні уявлення про складні географічні процеси і підводять до розуміння глобальних екологічних проблем через локальні приклади.

Використання краєзнавчого підходу на уроках географії відіграє ключову роль у формуванні спостережливості, емоційної залученості й аналітичного мислення учнів. Коли школярі знайомляться з об'єктами, явищами й процесами, що відбуваються у знайомому їм середовищі – у природі, побуті чи місцевому господарстві – навчання набуває більшої наочності й доступності. Саме через наближеність до повсякденного життя матеріал стає зрозумілішим, викликає живий інтерес і стимулює до активного пізнання.

Втім, екскурсія – лише один із методів. Можливостей набагато більше: дослідницькі проєкти, краєзнавчі практикуми, робота з мапами рідного краю, запрошення місцевих експертів чи старожилів, підготовка власних міні-гайдів, фоторепортажів, мініатласів, виставок. Сучасні технології також відкривають нові горизонти – сьогодні навіть віртуальні екскурсії дають змогу «відвідати» віддалені природні об'єкти чи зануритися у локальну екологічну проблематику без фізичного переміщення. Особливо актуальними є картографічні краєзнавчі проєкти, в яких учні створюють власні мапи – історичні, тематичні, емоційні. Це сприяє розвитку просторового мислення, критичного ставлення до інформації і водночас – формує відчуття «власної території» [43].

Місцеві приклади з природи й господарської діяльності стають для школярів зрозумілішими, ніж абстрактні теоретичні конструкції – саме вони дозволяють перенести географічні знання з площини підручника у реальний світ. У фокусі краєзнавчого підходу – знайомий учням простір, який викликає щире зацікавлення, провокує бажання дізнатися більше, оцінити навколишнє середовище та долучитися до конкретних справ на його користь. Локальна географія стає майданчиком для засвоєння не лише природничих, а й соціокультурних і економічних знань. Аналізуючи свій регіон, учні мимоволі осмислюють спадкоємність поколінь, традиції своєї громади, її цінності та ідентичність. У результаті краєзнавчий підхід не просто розширює інтелектуальні горизонти, а й гармонійно впливає на емоційну чутливість, формує переконання, світогляд і волю.

У реалізації краєзнавчого підходу важливо дотримуватись балансу: з одного боку, не переобтяжити урок деталями, не перетворити його на лекцію з місцевої історії, а з іншого – не залишити його без «життєвого» наповнення. Оптимальним є поєднання загального і локального: коли учень бачить, як конкретні риси його краю вписуються у більшу картину світу. У цьому – величезна потенційна сила шкільної географії: показати, що глобальне починається з малого.

Упровадження краєзнавчого підходу в шкільний курс географії передбачає систематичне інтегрування локального змісту на всіх етапах навчального процесу. Замість абстрактних прикладів – реальні об'єкти й явища, знайомі кожному учневі: ландшафти, природні ресурси, господарські об'єкти та екологічні особливості рідного краю. Вивчаючи окремі теми, доцільно формувати завдання, що базуються на конкретному місцевому матеріалі, проводити практичні роботи, аналізувати проблеми через призму рідного регіону. Такі приклади не тільки роблять навчання ближчим і зрозумілішим, а й формують у дітей зв'язок між географічною наукою і повсякденним життям. Коли знання «приземлюються» у знайомий простір, учням легше їх осмислити, а від такої локальної бази – перейти до ширших, загальногеографічних узагальнень [17].

Зрештою, краєзнавчий підхід – це не лише про знання. Це про відчуття приналежності, про екологічну відповідальність, про соціальну активність і готовність діяти. Учень, який розуміє особливості свого краю, скоріш за все буде зацікавлений у його збереженні та розвитку. А це – чи не найвища мета будь-якої освіти.

Підходи до реалізації краєзнавчого підходу на уроках географії можуть бути дуже різноманітними, і обираються вони залежно від вікових особливостей учнів, рівня їхніх знань, мети заняття та конкретних педагогічних завдань. Зокрема, йдеться про інтеграцію місцевого матеріалу в основний зміст уроків географії; впровадження окремих навчальних дисциплін або модулів у класах загального типу та в школах з акцентом на природничі науки; створення авторських програм, які розширюють тематику краєзнавства у форматі факультативів; а також організацію різних форм позаурочної діяльності – від індивідуальних дослідницьких ініціатив до колективної чи навіть масштабної проектної роботи [37].

Одним із ефективних способів упровадження краєзнавчого підходу в навчальний процес є організація тематичних виїздів за межі школи. Такі виїзди, які можуть охоплювати знайомство з природними об'єктами, елементами

місцевого ландшафту чи культурними пам'ятками, дозволяють школярам безпосередньо взаємодіяти з тими реаліями, які раніше вони вивчали лише на карті або в підручнику. Подібна форма діяльності не лише активізує пізнавальну діяльність, а й сприяє гармонійному розвитку особистості: вона стимулює інтелектуальне зростання, покращує фізичне самопочуття, розвиває спостережливість та здатність помічати особливе у звичайному. Виїзні заняття такого типу також формують важливі риси характеру – уважність, захоплення довкіллям, самостійність у дослідженні, прагнення до творчого пізнання навколишнього середовища [37].

Полюві виїзди, організовані на старті опанування нової теми, можуть слугувати ефективним засобом активізації пізнавального інтересу учнів. Вони не лише сприяють появі внутрішньої мотивації до навчання, а й допомагають зібрати емпіричний матеріал, що стане базою для подальших теоретичних узагальнень. Такий формат дозволяє створити природний контекст, у якому нова тема сприйматиметься не як абстракція, а як жива й актуальна реальність, що оточує учня в його рідному середовищі.

Проведення екскурсії в середині опрацювання теми дозволяє вчителю ненав'язливо перевірити рівень засвоєння навчального матеріалу та одночасно створити базу з реальних спостережень і прикладів, які стануть основою для поглибленого опрацювання теми в наступних уроках. Така форма роботи підтримує осмислене навчання через активну взаємодію з простором рідного краю.

Після завершення опрацювання певної теми доцільно організувати виїзне практичне заняття, метою якого стане зміцнення набутих в аудиторії знань, відпрацювання географічних умінь і навичок на місцевості, а також систематизація й осмислення вивченого в реальних просторових умовах [48].

Для того щоб краєзнавча екскурсія принесла максимальний освітній ефект, необхідно заздалегідь продумати її структуру, чітко окреслити педагогічну мету, узгодити маршрут із темою уроку та організувати всі етапи її проведення з урахуванням методичних вимог.

Застосування екскурсій як методу краєзнавчого навчання у географії зовсім не обов'язково передбачає далекі поїздки – достатньо обмежитися межами найближчої території, навіть одного населеного пункту. Використовуючи цифрові інструменти, учитель може організувати пізнавальну мандрівку, не залишаючи меж навчального кабінету. Приміром, за сприятливих умов, змістовне дослідження можна провести у місцевому парку чи лісі, де діти вивчають типові для регіону дерева, спостерігають за фауною, аналізують харчові зв'язки в екосистемі. Так само цінними для пізнання рідного краю є дослідження найближчих річок або ставків – з фокусом на гідрологічні особливості, типових представників водної фауни та роль водойм у господарському і соціальному житті громади. У разі наявності геологічних чи ландшафтних об'єктів, учні можуть не лише вивчати їх як природні утворення, а й осмислювати їх значення в побуті та економіці місцевості.

Необхідно усвідомлювати, що самостійне використання екскурсійної діяльності не забезпечить повноцінного занурення учнів у географічні особливості рідного краю. Лише гармонійне поєднання різноманітних форм і методів навчання – як аудиторних, так і позаурочних – у тісній взаємодії з представниками місцевої громади, краєзнавчих організацій та фахівцями, може створити цілісну, глибоку та багатопланову картину навколишнього середовища. При цьому важливо дотримуватись методичної виваженості: інтеграція краєзнавчого матеріалу в освітній процес має бути добре організованою, логічно структурованою та дозованою, адже як надмірна концентрація локального контенту, так і його ігнорування шкодять якості географічної освіти [7].

У шкільному курсі географії доцільно постійно впроваджувати елементи краєзнавства – за умови, що зміст теми дозволяє це зробити органічно. Використання локального матеріалу має бути не випадковим, а чітко обґрунтованим: важливо заздалегідь окреслити його роль у структурі уроку, узгодити з основними поняттями теми та вписати у загальну логіку

географічного навчання. Такий підхід забезпечує змістовну єдність між знанням про рідний край і глобальними географічними закономірностями.

2.2. Особливості роботи з краєзнавчим матеріалом у темах про господарство України

Робота з краєзнавчим матеріалом у темах про господарство України – це не просто можливість «оживити» урок географії, а й шанс глибше проникнути в суть просторових, економічних і соціальних явищ, зробити навчання особистісно значущим. Особливість цієї роботи полягає насамперед у тісному переплетенні загальнодержавних процесів із локальними особливостями. Коли учень не просто читає про вугільну промисловість Донбасу, а чує розповідь місцевого шахтаря або аналізує дані з родинного підприємства, що займається сільським господарством, – тоді знання переходять у розряд усвідомлених і тривалих. Господарство країни перестає бути абстрактною конструкцією з підручника, воно набуває конкретних обрисів, прив'язується до знайомих місцевостей, облич і історій.

Суттєвим елементом є вивчення структури місцевого господарства – тих галузей, які справді існують у регіоні учнів, їх особливостей, проблем і перспектив. Наприклад, учні з Полтавщини можуть самостійно дослідити нафтогазовидобувну галузь, простежити її вплив на навколишнє середовище, поспілкуватися з фахівцями. У той час як школярі з південних областей можуть дослідити особливості зрошувального землеробства, проблему деградації ґрунтів або розвиток морської торгівлі. Саме тут вчителю варто стати посередником між навчальною програмою і місцевою реальністю, створити місток між загальними знаннями про економіку країни та конкретними прикладами з найближчого оточення учнів.

У межах вивчення курсу «Україна і світове господарство» у 9 класі, навчальна програма з поглибленим рівнем передбачає значно ширший обсяг –

105 навчальних годин (по три години щотижня), тоді як базовий рівень охоплює лише 52 години (в середньому півтори години на тиждень) (таблиця 2.1) [42].

Таблиця 2.1. Порівняння кількості годин і можливостей реалізації краєзнавчого підходу у варіантах курсу географії 9 класу [складено автором за [42]]

Ознака	Базовий рівень	Поглиблений рівень
Кількість годин на курс	52 години (1,5 год./тиждень)	105 годин (3 год./тиждень)
Обсяг навчального матеріалу	Основні поняття та структури	Розширений зміст, глибший аналіз
Можливості для краєзнавчого підходу	Обмежені, вбудовані у ключові теми	Широкі: окремі проєкти, дослідження, екскурсії
Кількість практичних робіт	8-10	15 (відповідно до програми)
Форми реалізації краєзнавчого підходу	Локальні приклади, спостереження	Місцеві кейс-дослідження, польові дослідження
Залучення учнів до дослідницької діяльності	Мінімальне або фрагментарне	Систематичне, з міжпредметними зв'язками

Такий поділ створює різні умови для втілення краєзнавчого підходу. У рамках розширеного варіанту вчитель має більше простору для впровадження глибоких дослідницьких завдань, що базуються на локальному матеріалі, організації навчальних екскурсій, створення мініпроєктів про місцеве господарство та активного залучення учнів до аналізу економічних процесів у своєму регіоні. У свою чергу, навіть при обмеженому часі базового рівня, краєзнавчі елементи цілком можуть бути інтегровані у навчальний процес шляхом акценту на приклади з життя громади, короткострокові спостереження чи міні-дослідження місцевих виробництв. Таким чином, навчальна програма дає вчителю інструментарій для адаптації завдань відповідно до рівня підготовки класу і дозволяє ефективно реалізовувати краєзнавчий компонент у вивченні господарства України.

На початку курсу учні знайомляться з тим, що саме вивчає економічна географія, які питання вона розглядає, та яке місце цей предмет займає у шкільному курсі географії 9 класу. Окрему увагу приділяють усвідомленню мети вивчення дисципліни – зрозуміти закономірності просторової організації

господарства як в Україні, так і в світі. Розглядаються й основні методи, за допомогою яких здійснюються економіко-географічні дослідження. На цьому етапі краєзнавчий підхід виявляється через залучення учнів до розмови про те, як знання з економічної географії можуть бути корисними у їхній громаді: наприклад, для аналізу локального виробництва, планування маршрутів, або розуміння причин економічних змін у рідному місті чи селі. Учні формують власні думки, порівнюючи загальнонаукові поняття з реаліями свого життя, що створює підґрунтя для подальшого глибшого вивчення курсу на основі місцевого матеріалу [45].

У процесі вивчення теми про національну економіку та її місце у світовому господарстві учні знайомляться з ключовими поняттями, зокрема з термінами «економічний розвиток», «валовий внутрішній продукт» (ВВП), його структура та індекс людського розвитку. Розглядається секторальна модель економіки та форми організації виробництва. Краєзнавчий підхід тут особливо цінний, адже дає змогу учням не лише оперувати теоретичними знаннями, а й безпосередньо застосовувати їх до аналізу свого регіону. Школярі вчаться виявляти, які природні та соціально-економічні чинники визначають розміщення підприємств у їхній області, які галузі переважають у місцевій економіці, як саме проявляється поділ господарства на первинний, вторинний і третинний сектори. Вони можуть навести приклади конкретних підприємств свого краю, визначити, до якого сектора вони належать, і проаналізувати їхній внесок у розвиток території, що дозволяє учням відчувати зв'язок між глобальними економічними процесами та реаліями власного щоденного життя.

У межах вивчення первинного сектора господарства особливу увагу приділяється сільському господарству як базовій ланці національної економіки. Робота з краєзнавчим матеріалом у цій темі дає змогу учням не лише засвоїти загальнонаукові поняття, а й глибше осмислити специфіку аграрного виробництва у власному регіоні. Школярі аналізують, як саме земельні й агрокліматичні ресурси області впливають на структуру сільського господарства, які види культур вирощуються, зокрема зернові та технічні, і чому

саме ці. Крім того, вивчається вплив науково-технічного прогресу на розвиток аграрної галузі – учні можуть дослідити приклади локального застосування сучасних агротехнологій, цифрових рішень або нових методів ведення господарства. Не менш важливим є вміння визначати продукцію, яку регіон експортує за кордон, а також формувати аргументовану позицію щодо необхідності підтримки місцевого агровиробництва. У такий спосіб географія стає інструментом формування економічного мислення, а локальні знання перетворюються на платформу для усвідомлення глобальних процесів.

У темі, присвяченій лісовому господарству, краєзнавчий компонент відіграє ключову роль, оскільки саме локальний контекст дозволяє глибше зрозуміти стан і значення лісових ресурсів. Учні не лише опановують теоретичні основи лісокористування, а й залучаються до практичного аналізу – вивчають структуру, стан і функціонування лісових масивів у межах свого району або області. Важливою частиною теми є проведення дискусії щодо проблеми зменшення лісових площ в Україні, де учні розглядають соціальні, економічні та екологічні наслідки цього явища. Вони порівнюють лісові ресурси свого краю з іншими регіонами країни, а також із лісовими зонами сусідніх країн, що дозволяє сформувати цілісне уявлення про просторові відмінності у природокористуванні. Краєзнавчий підхід також виявляється через обговорення локальних ініціатив, пов'язаних із збереженням лісів, і усвідомлення важливості вторинної переробки паперу, як дієвого способу зниження навантаження на лісові екосистеми. Таким чином, ця тема виховує в учнів екологічну відповідальність, формує практичні навички аналізу ресурсів та розвиває вміння обґрунтовано дискутувати про сталий розвиток [32].

Під час вивчення теми, присвяченої добувній промисловості, учні ознайомлюються з глобальною структурою мінеральних ресурсів, їх класифікацією за сферою використання, а також показниками ресурсозабезпеченості різних країн. Краєзнавчий підхід дає змогу поглянути на цю тему крізь призму локального досвіду: школярі вивчають, які корисні копалини видобуваються у їхній області, які підприємства добувної галузі

функціонують у регіоні, і яку роль вони відіграють у місцевій економіці. Особливу увагу приділяють аналізу впливу діяльності цих підприємств на довкілля: учні з'ясовують, як саме видобування ресурсів впливає на стан вод, ґрунтів, повітря, ландшафтів. Через вивчення прикладів із власного району діти усвідомлюють не лише масштаби і значення добувної промисловості, а й закономірності поширення екологічних загроз, які виникають унаслідок нерационального природокористування. Такий підхід сприяє розвитку відповідального ставлення до використання природних ресурсів і формує навички просторового аналізу на реальних прикладах із найближчого оточення.

Під час вивчення теми, присвяченої електроенергетиці, особливу цінність набуває краєзнавчий компонент, адже саме через вивчення об'єктів енергетичної інфраструктури свого регіону учні можуть конкретизувати загальні знання. Школярі ознайомлюються з основними типами електростанцій, чинниками їх розміщення, роллю енергетики в економіці та повсякденному житті. При цьому учні аналізують, які електростанції функціонують у межах їхнього району чи області, порівнюють ефективність різних типів – теплових, атомних, гідро- та альтернативних. Важливою частиною є оцінка перспектив і вже наявних прикладів використання відновлюваних джерел енергії, як-от сонячних батарей або вітрових турбін, у межах місцевих громад. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти, які ресурси і технології вже застосовуються на локальному рівні, які проблеми виникають у процесі виробництва енергії та як вони можуть бути вирішені. Учні також досліджують впровадження енергоефективних рішень у своїй школі або громаді, що стимулює формування практичного екологічного мислення та відповідального ставлення до споживання енергії.

Тема, присвячена металургійному виробництву, дає учням змогу не лише опанувати загальноекономічні поняття й просторові закономірності розміщення цієї галузі, а й побачити, як вона проявляється в житті їхнього регіону. Під час вивчення чорної та кольорової металургії школярі досліджують значення цієї сфери для розвитку національного господарства, знайомляться з глобальними виробниками та споживачами чорних металів, а також аналізують сучасні зміни

у технологіях та структурі виробництва. Особлива увага приділяється комбінуванню виробництва у чорній металургії та чинникам, що визначають розміщення підприємств. На краєзнавчому рівні учні можуть досліджувати, які металургійні підприємства існують у межах їхньої області або поблизу, як їхня діяльність впливає на довкілля, економіку та життя місцевих громад. Окремим блоком виступає аналіз продукції металургії у повсякденному житті – від предметів побуту до інфраструктурних елементів, що оточують школярів. Через це розвивається практичне розуміння важливості галузі. Одночасно формується критичне ставлення до застарілих технологій і їхніх екологічних наслідків, а також усвідомлення потреби модернізації виробництва для забезпечення сталого розвитку територій [53].

Вивчення хімічного виробництва в курсі географії 9 класу передбачає не лише засвоєння теоретичних понять про значення галузі, особливості її технологій та чинники просторового розміщення підприємств, а й активне залучення учнів до аналізу локального виробництва через краєзнавчий підхід. Особливо цінним у цьому контексті є дослідження хімічних, фармацевтичних, гумових і пластмасових виробів, які виробляються в межах рідного регіону. Учні вивчають, які підприємства функціонують у їхній області, на яких природних і соціально-економічних чинниках ґрунтується їхнє розміщення, які види продукції виготовляються та як вони використовуються в повсякденному житті. Значна увага приділяється екологічним аспектам – школярі аналізують негативні наслідки роботи підприємств, що застосовують традиційні, малоефективні з погляду екології технології, та розмірковують над шляхами зменшення цього впливу. Окремим елементом теми є робота з маркуванням побутової хімії: учні вивчають символи небезпечних речовин на продуктах, які щодня використовуються в їхніх родинях, і на цій основі формують критичне ставлення до споживання. Краєзнавчий підхід дозволяє також порушити важливу тему переробки та повторного використання сировини, що відкриває учням розуміння економічних і екологічних переваг циркулярної економіки. Таким чином,

вивчення хімічного виробництва стає не лише пізнанням глобальних процесів, а й глибоким зануренням у реалії рідного краю.

Тема, присвячена машинобудуванню, дає змогу учням глибше усвідомити значення цієї галузі як рушійної сили сучасного господарства та технічного прогресу. Особливої цінності набуває краєзнавчий підхід, адже саме через аналіз місцевих підприємств учні бачать живу економіку свого регіону. Вони вивчають типи машинобудівної продукції, яка виготовляється на території області – від сільськогосподарської техніки й промислового обладнання до побутової електроніки. Такий аналіз доповнюється дослідженням особливостей спеціалізації та кооперування виробництва, а також просторових чинників, які впливають на розміщення машинобудівних підприємств. Школярі порівнюють якість і функціональність вітчизняної електротехнічної продукції з іноземними аналогами, посилаючись на власний досвід користування побутовою технікою у родині, що формує споживчу обізнаність, критичне мислення та здатність аргументувати свою позицію на основі реальних прикладів. Окрему увагу приділяють перевагам і викликам розміщення машинобудівних підприємств у межах їхньої громади, що дає змогу не лише вивчити господарство регіону, а й усвідомити його роль у загальнодержавному і глобальному виробничому ланцюгу. Таким чином, тема стає не лише теоретичною частиною курсу, а й основою для розвитку просторового, економічного та соціального мислення учнів.

Вивчення теми про виробництво тканин, одягу та взуття в курсі географії відкриває широкі можливості для інтеграції краєзнавчого підходу, адже саме ця галузь тісно пов'язана з локальними традиціями, ремеслами й культурними особливостями регіонів. Учні досліджують чинники розміщення підприємств легкої промисловості, зокрема текстильного, швейного, шкіряного та взуттєвого виробництва, і визначають, чому саме їх доцільно розвивати в певних районах України. Школярі ознайомлюються з підприємствами своєї області, що спеціалізуються на виготовленні легкої продукції, аналізують асортимент та географію збуту цих товарів. У цьому контексті важливу роль відіграє також

ознайомлення з народними промислами – тими видами традиційної діяльності, які є візитівкою краю, зберігають історичну спадщину та водночас мають економічний потенціал. Учні досліджують, які ремесла поширені у їхній місцевості, як вони інтегруються у сучасний простір – через ярмарки, брендування, експортні ініціативи. Це дозволяє глибше усвідомити не лише історико-культурну цінність народних промислів, а й їхню здатність підтримувати економіку громади, розвивати малий бізнес і туризм. Таким чином, тема не обмежується аналізом промислових об'єктів, а перетворюється на осмислення соціокультурного потенціалу регіону як чинника економічного зростання [10].

Вивчення харчової промисловості в курсі географії стає особливо значущим, коли учні залучаються до аналізу локального простору через краєзнавчі завдання. Тема передбачає опрацювання чинників розміщення підприємств харчової галузі в Україні, вивчення особливостей технологій виробництва окремих видів продуктів, а також розгляд глобальних тенденцій: від впливу транснаціональних корпорацій до ролі національних традицій у формуванні попиту. Проте саме краєзнавчий компонент дозволяє перенести ці знання в конкретну площину – учні аналізують асортимент харчової продукції в магазинах свого району, визначають частку вітчизняних і імпортованих товарів, оцінюють наявність місцевої продукції, зокрема фермерської або виготовленої на регіональних підприємствах. Окрему увагу приділяють складу продуктів: учні вчаться виявляти шкідливі добавки, трансжири, барвники й консерванти, працюють з етикетками та вивчають маркування небезпечних речовин, що поєднує географічні знання з елементами екологічної та споживчої грамотності, формуючи критичне ставлення до харчових звичок і відповідальне ставлення до здоров'я. Вивчаючи локальні приклади, школярі краще розуміють просторову логіку розміщення підприємств, економічну доцільність використання місцевої сировини, а також роль гастрономічної культури у збереженні ідентичності регіону в умовах глобалізації.

Вивчення транспорту як складової третинного сектору господарства відкриває перед учнями можливість не лише осмислити його роль у національній економіці та глобальному господарстві, а й глибше дослідити транспортну інфраструктуру свого регіону. Завдяки краєзнавчому підходу учні не просто ознайомлюються з видами транспорту, їх перевагами та недоліками, а й аналізують, які саме транспортні вузли функціонують у межах їхньої місцевості. Вони досліджують пасажиропотік, вантажні маршрути, вивчають місцеві залізничні станції, автомобільні магістралі, річкові порти або аеропорти (якщо такі є), і формують розуміння того, як транспорт впливає на економічний розвиток регіону. Особливо важливим є усвідомлення екологічних аспектів: учні аналізують негативні наслідки функціонування різних видів транспорту для довкілля та здоров'я громади, розглядають приклади забруднення повітря, шумового навантаження, зменшення зелених зон через транспортну інфраструктуру. Водночас формується розуміння переваг екологічно чистого транспорту, таких як електротранспорт чи велосипедна інфраструктура. Учні вчаться пояснювати, як наявність або відсутність міжнародних транспортних коридорів у їхньому районі впливає на економічну активність, інвестиційну привабливість і доступність регіону. Таким чином, знання про транспорт перетворюються з абстрактної теми на інструмент просторового аналізу і критичного осмислення місця власної громади у національному та глобальному економічному просторі.

Під час вивчення теми, присвяченої торгівлі, школярі знайомляться з нею як важливою складовою третинного сектору господарства та як однією з ключових форм надання послуг у сучасній економіці. Краєзнавчий підхід у цій темі дозволяє не лише осмислити структуру світового ринку товарів і послуг чи зовнішньоекономічні зв'язки України, а й безпосередньо зануритись у локальний торговельний простір. Учні аналізують форми торгівлі, які представлені в їхньому населеному пункті, оцінюють рівень розвитку роздрібною мережі, вивчають приклади малих підприємств, сімейного бізнесу, ярмарків, ринків і магазинів. Вони досліджують, які товари найбільше купуються, які –

продаються, що виробляється місцево, а що – імпортується. Особливу увагу приділяють розумінню того, які чинники впливають на концентрацію торговельних закладів у конкретних районах – чисельність населення, транспортна доступність, платоспроможність, наявність виробництва. Це дозволяє учням не просто запам'ятати економічні терміни, а усвідомити функціонування ринку у власному місті або селі. Оцінюючи роль малого бізнесу у розвитку місцевої економіки, школярі формують розуміння того, як підприємництво сприяє наповненню бюджету, створенню робочих місць і збереженню локальної ідентичності. Таким чином, через аналіз локальної торгівлі тема набуває глибини, практичної значущості й мотиваційної сили для учнівського сприйняття [25].

Вивчення теми, присвяченої туризму, дає учням змогу не лише опанувати загальні уявлення про роль цієї галузі в структурі національної економіки, а й глибоко зануритися в аналіз туристичного потенціалу власного краю. Краєзнавчий підхід у цій темі відкриває широкі можливості для практичних досліджень – учні проводять опитування серед мешканців громади щодо їхніх туристичних уподобань, досліджують місцеву інфраструктуру, наявність об'єктів природної, історичної чи культурної спадщини. Вони вивчають рекреаційні ресурси своєї місцевості, визначають потенційні або вже функціонуючі туристичні об'єкти, оцінюють їхній стан, доступність, привабливість для різних категорій мандрівників. Така діяльність не тільки формує знання про види туризму – культурно-пізнавальний, оздоровчий, екологічний, сільський тощо – а й сприяє усвідомленню, як саме туризм може впливати на розвиток території: створення нових робочих місць, підтримка малого бізнесу, збереження культурної спадщини, наповнення місцевого бюджету. Вивчаючи приклади курортів України, об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО та туристичні райони, учні співвідносять побачене з потенціалом свого краю й обґрунтовують, які саме види туризму мають найбільші перспективи у їхньому регіоні. У такий спосіб географія туризму стає не лише

навчальним матеріалом, а практичною стратегією розвитку громади, до якої учні можуть долучитися вже сьогодні.

Вивчення теми про наукову діяльність, освіту та охорону здоров'я як складових третинного сектору господарства відкриває перед учнями не лише світ економічних понять, а й допомагає усвідомити значення цих сфер для особистого життя, майбутнього професійного вибору та добробуту громади. Завдяки краєзнавчому підходу школярі мають змогу дослідити, як функціонують наукові установи, заклади освіти та системи медичного обслуговування у межах їхнього району чи регіону. Вони знайомляться з найближчими університетами, технікумами, коледжами, оцінюють освітні можливості на місцевому рівні, аналізують умови навчання в закладах різної форми власності, порівнюють їх з освітніми системами інших країн. Вивчення технопарків, технополісів та інноваційних кластерів дозволяє зрозуміти, як наука стає частиною економіки і які перспективи вона відкриває для молоді. Учні проводять опитування серед однолітків щодо вибору професійного шляху, що формує мотивацію до самовизначення і сприяє усвідомленому ставленню до власного майбутнього. Водночас увага зосереджується на аналізі стану охорони здоров'я – як в Україні, так і в інших державах, зокрема США, Німеччині, Франції, Японії. Школярі зіставляють різні моделі медичного обслуговування, досліджують реформи у сфері охорони здоров'я у своїй області, вивчають доступність медичних послуг для населення. Усе це дозволяє побачити, як наука, освіта і медицина формують якість життя не лише на рівні держави, а й у межах конкретної громади. Краєзнавчий підхід наповнює тему реальним змістом і перетворює абстрактні знання на інструмент соціального орієнтування та громадянської активності.

Розгляд теми, присвяченої фінансовим послугам і сфері комп'ютерного програмування, дозволяє учням глибше зрозуміти роль інтелектуальних видів діяльності у сучасній економіці. Завдяки краєзнавчому підходу навчальний процес перестає бути суто теоретичним: учні досліджують, як фінансові установи функціонують у межах їхнього району, які банки, страхові компанії, кредитні спілки чи ІТ-компанії надають послуги місцевому населенню, та як це

впливає на рівень добробуту громади. Аналізуючи глобальні процеси, зокрема розміщення провідних банківсько-фінансових центрів світу, школярі порівнюють їх із локальними реаліями та формують уявлення про інвестиційну привабливість свого регіону. Учні дізнаються, які іноземні компанії або донорські організації вкладають кошти в економіку їхньої області, і як це впливає на інфраструктуру, зайнятість та розвиток малого бізнесу. Важливою частиною цієї теми є також усвідомлення значення фінансової грамотності – не лише як уміння розпоряджатися грошима, а як важливої життєвої навички, що визначає фінансову безпеку окремої людини й стабільність громади. Через вивчення прикладів банківських продуктів, цифрових сервісів, онлайн-банкінгу або інвестиційних проєктів школярі починають краще орієнтуватися у складній, але життєво важливій сфері. А знайомство з місцевими ІТ-компаніями або ініціативами в сфері програмування дозволяє їм побачити, як цифрові технології змінюють економіку, відкриваючи нові перспективи для регіонального розвитку. Таким чином, ця тема не лише формує економічні знання, а й стимулює стратегічне мислення – про майбутнє себе, свого краю і держави [30].

Вивчення глобальних проблем людства в курсі географії перетворюється на особливо важливий етап, коли до навчального процесу залучається краєзнавчий підхід. Учні не просто знайомляться з поняттям «глобальні проблеми» і класифікацією загроз – від змін клімату та демографічного вибуху до дефіциту ресурсів і соціальної нерівності, – а вчаться розпізнавати, як ці явища проявляються або, навпаки, не проявляються в межах їхнього району проживання. Це формує здатність бачити взаємозв'язок між світовими процесами та локальним середовищем, адже навіть такі, на перший погляд, далекі проблеми як опустелювання чи нестача питної води можуть мати конкретні локальні аналогії – зниження рівня ґрунтових вод, забруднення водойм, зменшення біорізноманіття. Учні аналізують, які глобальні виклики стосуються їхньої громади, досліджують екологічний стан довкілля, соціально-економічні загрози, демографічні процеси або проблеми доступу до медичних і освітніх послуг. При цьому важливим стає не лише ідентифікація проблем, а й

обговорення шляхів їх подолання – через місцеві ініціативи, участь громади, раціональне природокористування чи пошук інноваційних рішень. У такий спосіб тема виходить за межі шкільної аудиторії й формує в учнів здатність мислити глобально, діючи локально – як активних, обізнаних громадян, здатних долучатися до вирішення проблем людства, починаючи з власного подвір'я.

Одним із ключових підходів до формування змісту шкільного курсу географії у 9 класі є принцип інтеграції, який виявляється у гармонійному поєднанні різних суспільно-географічних аспектів. Це дає можливість комплексно розглядати розвиток і просторову організацію господарства – як у світовому масштабі, так і в межах України та безпосередньо рідного регіону. Такий підхід особливо сприяє реалізації краєзнавчого компонента, адже учні бачать, як глобальні закономірності набувають конкретного втілення у знайомому середовищі. Практична орієнтація навчання підкріплюється виконанням 15 обов'язкових практичних робіт, які передбачені програмою. Завдяки цьому теоретичні знання поєднуються з дослідницькою діяльністю: учні аналізують статистику, проводять спостереження, складають схеми й карти, досліджують локальні об'єкти господарства. Така структура навчання не лише поглиблює розуміння економіко-географічних процесів, а й формує вміння застосовувати знання у реальному житті, в межах своєї громади, району чи області [32].

Таким чином, курс «Україна і світове господарство» є логічним завершенням базової географічної освіти в закладах загальної середньої освіти, тому значна увага приділяється узагальненню та систематизації знань, здобутих у попередні роки навчання, що частково обмежує обсяг краєзнавчого матеріалу в порівнянні з курсом 8 класу. Водночас саме краєзнавчий підхід залишається одним із найефективніших способів пов'язати зміст географії з реальним життям учнів. Він дає можливість зробити навчальний процес цілісним, об'єднуючи пізнання, виховання та розвиток інтересу до рідного краю. Реалізація цього підходу у 9 класі відбувається через активні методи – дискусії, бесіди, частково-пошукові та дослідницькі завдання, а також елементи проблемного навчання.

Усе це дозволяє учням не лише глибше осмислити економічні процеси, а й побачити їх у контексті власної громади, сформуванню просторове мислення і громадянську свідомість.

2.3. Проєктна діяльність та створення дослідницьких робіт з курсу «Україна та світове господарство»

Географія в 9 класі – це не просто завершальний етап вивчення предмета в основній школі. Це момент, коли учень уперше стикається з масштабами світового господарства, зі структурою економіки, з тим, як живе країна, у якій він мешкає, і як ця країна вбудовується в складний глобальний простір. Саме тому впровадження проєктної діяльності та створення дослідницьких краєзнавчих робіт у межах цього курсу – не додаткова педагогічна прикраса, а базовий інструмент формування розуміння, відповідальності й здатності діяти. У час, коли економічна географія надзвичайно швидко змінюється, знання перестає бути статичним – воно набуває сенсу лише в дії, в аналізі, в дослідженні.

Проєктна діяльність з тематики «Україна і світове господарство» дає змогу учневі не лише засвоїти фактичний матеріал, а й вибудувати внутрішню логіку господарських процесів: чому в його регіоні розвинене саме це виробництво, як пов'язані транспортні шляхи з експортом зерна, чому певна промисловість занепадає, а інша зростає, яку роль у місцевій економіці відіграють ТНК або ІТ-аутсорсинг. І якщо ці питання залишаються теоретичними, то вони швидко забуваються. Але якщо їх досліджують – за допомогою карти, анкетування, порівняння статистики, спостережень, роботи з первинними джерелами – то знання перетворюється на компетентність.

Особливістю курсу є його інтегративність і практична спрямованість. Краєзнавчі проєкти природно виникають у темах, де йдеться про структуру господарства України, регіональні особливості, локальні центри виробництва. Учень, досліджуючи підприємства свого міста чи села, вже не просто виконує

завдання – він вивчає реальні економічні механізми. Проєкт про харчове виробництво у його місті, про локальний ринок праці, про перспективи розвитку IT-кластера або навіть про стан місцевого сміттєзвалища в контексті сталого розвитку – це вже не «шкільна вправа», а міні-дослідження, яке має суспільне, пізнавальне і практичне значення.

Проєктна діяльність у цьому курсі дозволяє реалізувати ключові наскрізні лінії освіти – підприємливість, громадянську відповідальність, екологічну безпеку. Вона формує вміння працювати з реальними даними, зіставляти цифри, виявляти тенденції, будувати прогнози. У процесі роботи над проєктом учень отримує досвід, наближений до академічного та професійного: складання плану дослідження, вибір об'єкта, постановка гіпотези, збір і аналіз інформації, візуалізація результатів, публічний захист. Це той набір навичок, який стає фундаментом для подальшої освіти і життя.

Важливим фактором ефективності є краєзнавчий компонент проєктів. Дослідження економіки рідного краю через призму глобальних процесів допомагає учневі побачити себе частиною великої економічної системи, зрозуміти зв'язки між локальним і глобальним. Коли дев'ятикласник досліджує, як його регіон експортує насіння соняшнику або бере участь у виробництві комплектуючих для європейського машинобудування, це формує не лише знання, а й гідність, відчуття причетності.

Краєзнавчі проєкти також є ефективним засобом залучення батьків, громадськості, місцевих підприємств до шкільної освіти. Вони дають можливість обговорювати реальні проблеми і перспективи розвитку громади, піднімати питання зайнятості, інвестицій, екології, урбанізації. Таким чином, курс «Україна і світове господарство» стає не лише навчальним, а й суспільно значущим інструментом формування громадян.

Щоб зробити проєктну діяльність справді змістовною, важливо співвідносити її з навчальною програмою курсу. Нижче подано таблицю 2.2, в якій показано, як ключові теми географії 9 класу з курсу «Україна і світове господарство» можуть бути реалізовані через різні типи учнівських досліджень.

Така кореляція допомагає вчителю обирати відповідну форму краєзнавчої роботи для кожного змістового модуля й водночас розвивати в учнів дослідницькі навички та мотивацію до пізнання власного регіону.

Таблиця 2.2. Співвідношення тем курсу «Україна і світове господарство» та форм краєзнавчих дослідницьких проєктів [складено автором]

Тема курсу	Можлива тема проєкту	Основні форми роботи
Національна економіка	Місце мого регіону в національному господарстві	Аналіз статистики, складання картосхем, SWOT-аналіз
Сільське господарство	Локальні фермерські господарства як фактор продовольчої безпеки	Інтерв'ю з аграріями, фотодокументація, польові спостереження
Добувна промисловість	Проблеми та перспективи кар'єру/родовища у регіоні	Робота з картами, аналіз впливу на довкілля, онлайн-ресурси
Машинобудування	Виробництво та кооперація: машинобудівні підприємства мого краю	Опитування, збір даних, складання інфографіки
Харчова промисловість	Українські та імпортні продукти в споживчому кошику родини	Моніторинг супермаркетів, аналіз маркування, Google Forms
Туризм	Туристична привабливість моєї місцевості	Маршрутне проектування, дизайн буклету, відеопрезентація
Транспорт	Зміни транспортної доступності міста за останні 10 років	Робота з мапами, архівними фото, міні-опитування
Фінансові послуги та ІТ	Аутсорсинг у моєму місті: міф чи реальність?	Онлайн-дослідження, аналіз оголошень, мініінтерв'ю
Наукова діяльність, освіта, охорона здоров'я	Освітній потенціал нашої громади	Карта навчальних закладів, статистика, анкетування учнів
Глобальні проблеми людства	Вплив глобальних проблем на громаду	Картування проблем, екологічні спостереження, інтерв'ювання

Використання проєктної діяльності в курсі «Україна і світове господарство» – це не лише про формальні компетентності. Це – спосіб перевести навчання у площину реального життя. Щоб цей процес не залишився декларативним, важливо підкріпити його практичними прикладами конкретних проєктів, які школярі можуть виконувати в межах тематики курсу.

Проєкт **«Промислове обличчя мого регіону»** є одним із найефективніших, у межах якого учні досліджують структуру місцевої

промисловості: від підприємств легкої промисловості до харчових комбінатів, від локального виробництва будівельних матеріалів до високотехнологічних потужностей. Методика виконання передбачає етапи:

- 1) складання карти промислових об'єктів району/міста;
- 2) збір статистичних даних (обсяги виробництва, експорт, зайнятість);
- 3) проведення інтерв'ю з працівниками або адміністрацією підприємств;
- 4) оцінка екологічного впливу;
- 5) підготовка мультимедійної презентації з висновками та пропозиціями.

Такий проєкт не лише поглиблює знання про економіку регіону, а й формує критичне мислення та просторову уяву.

«Аналіз продовольчої безпеки громади» - це міждисциплінарне дослідження, у ході якого учні аналізують доступність якісних продуктів харчування, роль місцевих фермерських господарств, сезонність, імпортозалежність. Методично такий проєкт вимагає: моніторингу цін на продукти в магазинах, опитування споживачів, аналізу пакування (країна виробництва), визначення частки локальних продуктів, створення аналітичного звіту. Він дає змогу учням усвідомити вплив глобалізації на повсякденне життя та сформувані екологічно й економічно відповідальну споживацьку позицію.

Проєкт «Виробничий ланцюг: від сировини до експорту», який дозволяє прослідкувати шлях певного товару, наприклад, цукру або соняшникової олії, від поля – до полиці в супермаркеті або зовнішнього ринку. Учні досліджують, де вирощується сировина, на якому заводі її переробляють, які види транспорту використовуються, у які країни вона експортується. Методика включає роботу з онлайн-картами, аналітичними звітами, вебресурсами митниці або Мінекономіки. Такий проєкт розвиває системне бачення і розуміння логістики та міжнародної економіки.

Красназнавчо-економічний проєкт «Місце мого регіону в національному господарстві». Його завдання – показати економічну спеціалізацію регіону, співвіднести її з показниками по Україні та оцінити потенціал зростання. Учні вивчають природні ресурси, транспортні шляхи, рівень інвестицій, трудовий

потенціал, рівень зайнятості, тенденції міграції. Результатом може стати створення локального SWOT-аналізу або навіть міні-стратегія розвитку.

У межах розділу «Третинний сектор» надзвичайно актуальним є проєкт **«Туристична привабливість нашої місцевості»**, у якому учні аналізують потенціал місцевих природних, історичних або урбаністичних об'єктів як точки тяжіння для туризму. Вони створюють туристичні маршрути, буклети, сайти або ролики, підраховують вартість послуг, продумують інфраструктуру. Особливо ефективною є співпраця з місцевими гiдами, музеями, громадами. Це проєкт не лише про географію, а й про ідентичність.

Такі роботи формують у школярів здатність бачити реальні проблеми та можливості свого краю, мислити в категоріях систем, взаємозв'язків, тенденцій. Методика їх виконання базується на поетапному навчанні дослідницькому процесу: від постановки запитання – до пошуку джерел, від збору даних – до аналізу та презентації. Для цього використовуються анкетування, фотодокументація, створення ментальних карт, діаграм, картографічне моделювання, цифрові ресурси (Google Forms, Canva, Datawrapper, Earth Engine).

Завдяки таким проєктам географія перестає бути «шкільним предметом» у вузькому сенсі – вона стає методом взаємодії зі світом. Учень бачить, що те, що він вивчає, стосується не лише далеких країн, а й його рідної вулиці. І саме в цьому – у відчутті причетності, дієвості, значущості – народжується не тільки пізнавальний інтерес, а й громадянська позиція. І саме така географія має майбутнє.

Висновки до Розділу 2

Курс «Україна і світове господарство» у 9 класі відіграє особливу роль у формуванні просторового мислення та економічної культури учнів, адже саме в цьому віці школярі вперше осмислюють не лише загальні закономірності світового господарства, а й місце своєї країни – а разом з нею і свого регіону – у

глобальних процесах. Застосування краєзнавчого підходу в межах цього курсу не є факультативною прикрасою навчального процесу – це методична необхідність, яка дозволяє перевести абстрактні поняття в площину особистого досвіду, а навчання – із площини теоретичних узагальнень у сферу практичної дії. В умовах швидкої трансформації економіки, коли інформація стрімко втрачає актуальність, лише дослідницька, краєзнавча діяльність дозволяє формувати стійке й осмислене знання.

Краєзнавство є не лише емоційною складовою навчання, а передусім – глибоким інструментом формування особистісно значущих зв'язків між учнем і його оточенням. Прив'язка знань до рідного краю активізує пізнавальну діяльність, сприяє збереженню мотивації до навчання та формуванню стійкої громадянської позиції. Саме тому вчитель географії, який використовує локальний контекст у викладанні господарських тем, не лише підвищує ефективність уроку, а й сприяє становленню свідомого, відповідального учасника економічного життя громади.

Локальний матеріал має бути не декорацією, а повноцінним ресурсом для дослідження економічних процесів. Важливо, щоб використання прикладів рідного краю не обмежувалося кількома «ілюстративними вставками», а системно пронизувало структуру курсу. Це потребує нової педагогічної логіки – з акцентом на критичне мислення, пошукову діяльність і створення власних ментальних карт господарського простору. У роботі наголошено, що краєзнавчий підхід – це і форма організації навчання, і спосіб структурування змісту, і метод пізнання, що наближає учня до розуміння глобальних процесів через знайомий простір.

Водночас важливим здобутком є акцент на практичній реалізації краєзнавства. Таким чином, наведено численні приклади реальних учнівських проєктів, що мають суспільну, економічну та екологічну значущість: від аналізу локального аграрного виробництва – до вивчення туристичної привабливості свого міста, від картування проблем сміттєзвалищ – до моніторингу продовольчої безпеки громади. Завдяки поетапно описаній методиці, такі

проекти набувають системності, стають важливою частиною компетентнісного підходу і водночас – практичною школою для формування навичок XXI століття: дослідницьких, презентаційних, критичних, міждисциплінарних.

Особливе значення мають і висвітлені в тексті методичні принципи реалізації краєзнавчих проєктів. Підкреслено важливість чіткої постановки проблеми, планування дослідження, вибору інструментів збору інформації, аналітичної обробки результатів та їх публічного представлення. Залучення цифрових ресурсів (Google Forms, Canva, Datawrapper, Earth Engine) демонструє, що сучасна географія вже давно вийшла за межі підручника і глобуса – вона стала інтерактивною, мультимедійною, відкритою до світу. У тексті неодноразово наголошено, що саме ця форма взаємодії – «локальне у глобальному» – дозволяє учневі усвідомити не лише територіальні закономірності, а й своє місце у них.

Проектна діяльність у курсі «Україна і світове господарство» – це не просто один із методичних прийомів, а стратегія перетворення знання в дію. Вона формує навички самостійного мислення, дослідження, аналітики, публічного захисту позиції. А головне – формує зв'язок між дитиною та її громадою. У сучасному світі, де знання дедалі більше знеособлюється, саме краєзнавчий підхід дозволяє повернути освіті її гуманітарний, емпатійний, громадянський сенс. І саме така географія має не лише дидактичну цінність, а й велику суспільну місію.

РОЗДІЛ 3. ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДІВ ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ 9 КЛАСУ

3.1. Приклади інтеграції краєзнавчої інформації у теми курсу «України та світове господарство»

У процесі вивчення географії, особливо в 9 класі, важливим є розвиток не лише теоретичних знань, але й практичних навичок, що дозволяють учням краще усвідомлювати і розуміти просторові закономірності та особливості географічних явищ. Зокрема, інтерактивні завдання з елементами краєзнавства можуть стати ефективним інструментом для досягнення цієї мети. Вони сприяють не лише засвоєнню теоретичного матеріалу, але й дозволяють учням активно включатись у процес навчання, поєднуючи знання з різних областей і працюючи з реальними картами, статистикою, демографічними і економічними показниками.

Коли дев'ятикласник вивчає економічну географію, він рідко асоціює абстрактні поняття з реальним світом довкола себе. «Національна економіка», «галузєва структура», «зовнішньоекономічна діяльність» – ці терміни звучать як мова дорослого життя, що ще не стосується підлітка. Але саме краєзнавча інформація, вдало інтегрована у зміст курсу «Україна та світове господарство», здатна «вкорінити» ці знання, перетворити їх на осмислені й значущі. У цьому – не просто методичний інструмент, а педагогічна стратегія, що формує не лише компетентність, а й громадянську відповідальність.

У ході дослідження нами було розроблено інтерактивне завдання краєзнавчого характеру, яке сприяє поглибленому вивченню теми «Види економічної діяльності та сектори». Таке завдання має на меті не лише ознайомити учнів з конкретними місцевими брендами, але й допомогти їм усвідомити різноманіття економічних секторів, в рамках яких ці бренди здійснюють свою діяльність. Завдання під назвою «Місцеві бренди Києва:

знайди логотипи» сприяє розвитку навичок роботи з інформацією, асоціаціями та логічним мисленням учнів.

Завдання складається із серії логічних вправ, у яких учням пропонується встановити відповідність між місцевими брендами Києва та їх логотипами. Важливим аспектом є асоціативний підхід до запам'ятовування інформації: учні мають не лише вивчити назви брендів, але й ознайомитись із специфікою кожного з них, що дає можливість кращого розуміння економічної діяльності на локальному рівні (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Вигляд інтерактивної вправи «Місцеві бренди Києва» [складено автором за [1]]

З методичної точки зору, це завдання допомагає учням поглибити знання про структуру економіки України та конкретно Києва, даючи їм змогу усвідомити значення різних видів економічної діяльності в житті міста. Кожен бренд, який ми обрали для цього завдання, належить до певного сектора господарства – від виробництва кондитерських виробів до телекомунікаційних послуг та енергетики. Це дозволяє учням на конкретних прикладах побачити, як різноманітні сектори економіки взаємодіють у межах одного великого міста.

Методична цінність завдання полягає в тому, що воно не лише дає можливість учням дізнатися більше про київські бренди, але й розвиває їх здатність до критичного мислення і аналізу. Виконуючи це завдання, учні не просто відповідають на запитання, а й самостійно аналізують логотипи, пов'язуючи їх з відповідними галузями та секторами. Цей процес дозволяє їм

краще зрозуміти, як бренди відображають особливості конкретних економічних секторів.

Також завдяки інтерактивному формату завдання (платформа WordWall, онлайн-виконання) учні можуть самостійно перевіряти свої знання, що підвищує рівень мотивації та активності в навчальному процесі. Такий підхід дає можливість інтегрувати сучасні цифрові інструменти в навчальний процес, роблячи його більш захоплюючим і наочним.

У підсумку, це завдання допомагає не лише засвоїти матеріал про види економічної діяльності, але й розвиває в учнів навички дослідницької роботи, спостережливості та аналітичного мислення. Використання реальних прикладів брендів Києва дозволяє учням краще зрозуміти теоретичні концепції і побачити їх застосування в реальному житті.

Ще одним інтерактивним завданням, створеним у процесі дослідження, стало завдання з розробки учнівських плакатів про одну з галузей промисловості Києва. Метою цього завдання є не лише поглиблене вивчення специфіки та значення різних промислових секторів міста, але й розвиток навичок дослідження, аналізу та презентації отриманої інформації.

У ході виконання завдання учням пропонується вибрати одну з галузей промисловості Києва, наприклад, пивоварну, кондитерську, машинобудівну чи енергетичну, і створити на її основі інформативний плакат. Плакат має бути не лише візуально привабливим, але й інформативним, містити ключову інформацію про галузь, її особливості, місце в економіці міста та значення для місцевої громади.

Завдання передбачає використання різноманітних джерел інформації, таких як статистичні дані, тематичні карти, фотографії та інфографіка. Учні повинні самостійно дослідити обрану галузь, звертаючи увагу на такі аспекти, як історія розвитку, основні підприємства, технології виробництва, екологічні та соціальні аспекти функціонування галузі.

З педагогічної точки зору, це завдання має кілька важливих аспектів. По-перше, воно сприяє розвитку вмінь аналізувати інформацію з різних джерел, що

є важливою навичкою для сучасного учня. По-друге, створення плакату стимулює учнів до творчої діяльності, що дозволяє їм виразити свої ідеї у візуальній формі. Плакати можуть бути представлені як групові проекти, що сприяє розвитку навичок командної роботи, або індивідуально, що дозволяє учням продемонструвати власний підхід до вирішення поставленої задачі.

Під час презентації плакатів учні мають можливість пояснити свою роботу та поділитися отриманими знаннями з класом, що дозволяє не лише поглибити власне розуміння галузі, але й стимулює до обговорення, що сприяє розвитку критичного мислення та аналітичних навичок. Приклад виконаного учнями плакату представлено на рис. 3.2.

Фармацевтична промисловість Києва

Важливість для економіки міста:

Фармацевтична промисловість Києва є однією з найбільш розвинутих і важливих галузей економіки міста. Вона забезпечує не тільки потреби внутрішнього ринку, а й активно експортує продукцію за кордон. Київ є головним центром виробництва лікарських засобів, зокрема для лікування серцево-судинних захворювань, онкологічних хвороб, а також препаратів для ветеринарії.

Основні підприємства

ДАРНИЦЯ
Одне з найбільших фармацевтичних підприємств України, яке займається виробництвом медикаментів, ін'єкцій та засобів для лікування серцево-судинних захворювань.

BIOFARM
Виробник лікарських засобів для лікування інфекційних хвороб, в тому числі вакцин.

Продукція

- Лікарські засоби для лікування серцево-судинних захворювань
- Антибіотики та протизапальні препарати
- Вакцини та сироватки
- Препарати для ветеринарії
- Косметичні засоби на основі лікарських рослин

Цікаві факти:

1. Київ є важливим центром для розвитку фармацевтичної освіти та науки в Україні.
2. Вироблені в Києві ліки використовуються не тільки в Україні, а й на міжнародних ринках, забезпечуючи високий попит серед споживачів.

Рис. 3.2. Приклад учнівського плакату, присвяченого фармацевтичній промисловості м. Київ [складено автором]

Наприкінці завдання учні можуть провести рефлексію щодо процесу створення плакату, оцінити свою роботу та визначити, які аспекти галузі вони могли б дослідити глибше. Таке завдання не лише допомагає учням краще зрозуміти економічну структуру Києва, але й заохочує їх до самостійної роботи, творчості та комунікації з іншими.

Таким чином, завдання з створення учнівських плакатів є ефективним засобом для закріплення знань про промисловість Києва та розвиває важливі навички, які знадобляться учням у майбутньому.

У темі глобальних проблем людства інтеграція краєзнавства дозволяє побачити, як великі виклики – зміна клімату, забруднення, бідність – мають локальні прояви. Наприклад, учні можуть дослідити, як змінилася температура в регіоні за 10 років, що відбувається з водними ресурсами, які екологічні ініціативи підтримуються громадою. І тоді стає зрозуміло, що глобальні проблеми – це не абстрактна загроза для далеких країн, а щось, що вже впливає на твоє життя.

Інтеграція краєзнавчої інформації – це не лише ілюстрація до теми. Це – спосіб змістового зростання, педагогічний міст між теорією та дійсністю. Коли учень бачить географічну закономірність у тому, як працює пекарня на його вулиці, або як сміттєзвалище поза містом впливає на якість повітря в центрі, – він не лише краще вчиться. Він починає розуміти, що географія – це про нього. І в цьому – справжній сенс інтеграції: зшити карту світу з картою своєї вулиці, перетворити економічну модель у модель життя.

3.2. Дослідницький проєкт «Економічна карта мого регіону: природні ресурси та їх використання»

У сучасній системі освіти важливим напрямком є впровадження інтегрованих проєктів, які сприяють розвитку у школярів навичок просторового мислення, аналізу та практичного застосування теоретичних знань. Одним із

таких проєктів є «Економічна карта мого регіону: природні ресурси та їх використання», який можна ефективно реалізувати в межах краєзнавчого компонента на уроках географії у 9 класі. Завдяки цьому проєкту учні не лише вивчають географічні особливості свого регіону, а й формують розуміння важливості природних ресурсів для економічного розвитку місцевості.

Проєкт, орієнтований на створення економічної карти, є не лише завданням для вивчення територіальних особливостей, а й чудовою нагодою для дослідження реальних проблем використання природних ресурсів, зокрема, таких як водні ресурси, корисні копалини, ліси, сільськогосподарські угіддя тощо. Такий вид роботи дозволяє школярам працювати з картографічними матеріалами, розвивати навички картографії, а також освоювати методи просторового аналізу. Краєзнавчий компонент дає можливість привернути увагу до проблем локального характеру, що стосуються саме їхнього регіону, і через призму цього дослідження знайти шляхи для раціонального використання природних багатств.

У рамках цього проєкту важливо залучити учнів до дослідження саме економічної складової використання природних ресурсів. Одним з головних аспектів є збереження екологічної рівноваги при їхній експлуатації. Для цього учні повинні розглянути не тільки доступні природні ресурси, а й їхнє використання в економічних процесах. Потрібно дослідити, як природні ресурси сприяють розвитку таких галузей, як сільське господарство, промисловість, енергетика, і як вони взаємодіють з іншими компонентами економічної системи регіону.

Крім того, важливо не лише вивчити наявні ресурси, а й визначити потенціал їхнього використання в майбутньому. Яким чином можна підвищити ефективність використання цих ресурсів, зменшуючи негативний вплив на навколишнє середовище? Які стратегії збереження природних ресурсів можливі на рівні регіону? Такі питання дозволяють школярам не тільки стати свідомими користувачами природних багатств, а й розвинути аналітичні здібності для пошуку оптимальних рішень.

Важливим аспектом у цьому проєкті є також застосування сучасних технологій для створення економічної карти. Використання цифрових картографічних інструментів дозволяє школярам отримати новий досвід роботи з сучасними інформаційними технологіями, що в свою чергу підвищує інтерес учнів до географії, адже вони мають можливість безпосередньо працювати з інструментами, які використовуються в реальних географічних дослідженнях.

Дослідження природних ресурсів свого регіону також може сприяти розвитку практичних навичок з використання географічних даних для прийняття рішень. Вивчення стану та використання ресурсів допомагає учням краще усвідомлювати, чому важливо раціонально їх експлуатувати, а також як неправильне використання може призвести до виснаження ресурсів або навіть екологічної катастрофи, що в свою чергу сприяє розвитку у молоді відповідального ставлення до природи та ресурсозбережучого підходу до її використання.

Проєкт «Економічна карта мого регіону» також дозволяє розвивати навички роботи в групах. Учні можуть спільно працювати над збором даних, аналізом, а також створенням самої карти, що сприяє розвитку колективної роботи, здатності обговорювати та знаходити компромісні рішення, що є важливими як для навчального процесу, так і для життя поза школою.

У рамках написання дипломної роботи було запропоновано учням ЗЗСО I-III ступенів №308 Деснянського району м. Києва виконати проєкт, що має на меті створення економічної карти їхнього регіону, зокрема, аналіз природних ресурсів та їхнього використання в контексті економічного розвитку. Цей проєкт був покликаний не тільки ознайомити учнів з реальними економічними процесами, що відбуваються на території їхнього району, але й розвинути вміння працювати з картографічними матеріалами, проводити аналіз даних та робити висновки на основі вивченого. Учні 9 класу було запропоновано дослідити основні природні ресурси їхнього регіону, включаючи водні ресурси, корисні копалини, сільськогосподарські угіддя, а також оцінити їхнє використання в різних секторах економіки, таких як енергетика, сільське господарство,

промисловість. Задіяні у проєкті цифрові технології та сучасні картографічні інструменти дозволили учням не лише здобути нові знання, але й розвинути навички, що є важливими для їхнього майбутнього навчання і професійної діяльності.

На рисунку 3.3 зображено результат виконання проєкту – плакат, створений учнями школи в рамках виконання завдання з теми «Економічна карта м. Київ». Плакат відображає основні галузі господарства столиці, а також демонструє важливість кожного району в економічній структурі міста. Створення карти стало чудовим способом інтеграції теоретичних знань з географії та економіки, дозволивши учням візуалізувати економічні процеси на території Києва. Проєкт не лише покращив їхні знання в галузі економіки, але й розвивав навички роботи з інформацією, критичного мислення та здатність презентувати свої результати у формі зрозумілого та інформативного матеріалу.

Рис. 3.3. Плакат проєкту «Економічна карта м. Київ», виконаний учнями 9 класу [складено автором]

Отже, реалізація проєкту на уроках географії у 9 класі має велике значення не лише для засвоєння географічних знань, але й для розвитку практичних та аналітичних навичок учнів. Створення економічної карти дозволяє не лише вивчити природні ресурси регіону, а й дає можливість оцінити їхнє використання в контексті економічного розвитку, екологічної стійкості та сталого використання ресурсів. Таким чином, проєкт стає важливим кроком до формування у школярів екологічної свідомості та відповідального ставлення до навколишнього середовища, а також сприяє розвитку їхніх навичок для подальшого навчання та життєвої діяльності.

3.3. Аналіз результатів впровадження краєзнавчих методів у навчальний процес

У сучасному освітньому просторі особливого значення набувають ті підходи, які дозволяють пов'язати знання учнів із їхнім повсякденним досвідом, середовищем проживання, інтересами та проблемами громади. У цьому контексті краєзнавчі методи в навчальному процесі виступають не лише як інструмент підвищення пізнавального інтересу, а й як засіб формування цілісного просторового мислення, громадянської відповідальності та навичок дослідницької діяльності. Їх упровадження потребує не декларативного, а емпірично обґрунтованого підходу. Саме тому для аналізу результатів ми здійснили опитування серед учнів 9-А та 9-Б класів Школи І–ІІІ ступенів № 308 Деснянського району м. Києва. У дослідженні взяли участь 38 школярів, що дозволяє розглядати отримані результати як репрезентативні в межах локального освітнього середовища.

Аналіз ефективності краєзнавчих методів у навчанні потребує врахування не лише когнітивних здобутків, а й емоційно-мотиваційного компонента. Навчання, побудоване на матеріалах рідного краю, значно частіше викликає зацікавлення, виконує роль «емоційного містка» між змістом підручника і

внутрішнім світом учня. Це особливо помітно в контексті тем з економічної географії, коли абстрактні поняття, як-от «галузева структура господарства» чи «трудові ресурси», стають зрозумілими через конкретні приклади з життя учнівської громади. Такий підхід не лише покращує засвоєння теоретичного матеріалу, а й розвиває вміння бачити закономірності в навколишньому середовищі, формувати власну думку та аргументовано її відстоювати.

Для оцінки ефективності впровадження краєзнавчих методів у навчальний процес з географії у 9 класі було проведено анонімне учнівське опитування. Участь в анкетуванні взяли 38 учнів 9-А та 9-Б класів ЗЗСО І–ІІІ ступенів № 308 Деснянського району м. Києва. Метою опитування було виявити ставлення школярів до використання краєзнавчої інформації на уроках географії, з'ясувати рівень їхньої зацікавленості у вивченні локального матеріалу, а також оцінити, наскільки такі методи сприяли глибшому розумінню тем курсу «Україна і світове господарство» та формуванню мотивації до навчання.

Результати відповідей на запитання «Чи було вам цікаво працювати з матеріалами, що стосуються вашого краю?» свідчать про значний інтерес учнів до краєзнавчої тематики (рис. 3.4). Абсолютна більшість – 28 із 38 респондентів – обрали варіант «так», що демонструє щире зацікавлення змістом, який має безпосередній зв'язок із їхнім середовищем проживання. Ще 9 учнів відповіли «частково», що можна трактувати як позитивне, хоча й не повністю сформоване ставлення до краєзнавчого підходу. Лише один школяр зазначив, що йому було нецікаво, що в межах вибірки не має статистичної ваги. Таким чином, можна зробити висновок, що включення місцевого матеріалу до курсу географії не лише оживлює навчальний процес, а й активно резонує з інтересами більшості учнів.

Рис. 3.4. Зацікавленість учнів у вивчення краєзнавчих матеріалів [складено автором]

Більшість учнів (31 з 38) визнали, що використання прикладів із їхнього міста чи району суттєво полегшило розуміння навчального матеріалу (рис. 3.5). Ще 6 респондентів зазначили, що це допомогло частково, що також свідчить про позитивний ефект локалізації знань. Лише один учень не відчув жодної користі від краєзнавчого підходу, що може бути пов'язано з індивідуальними особливостями сприйняття або зацікавленням у предметі. Загалом, результати демонструють високу ефективність прив'язки навчального змісту до знайомого учням середовища.

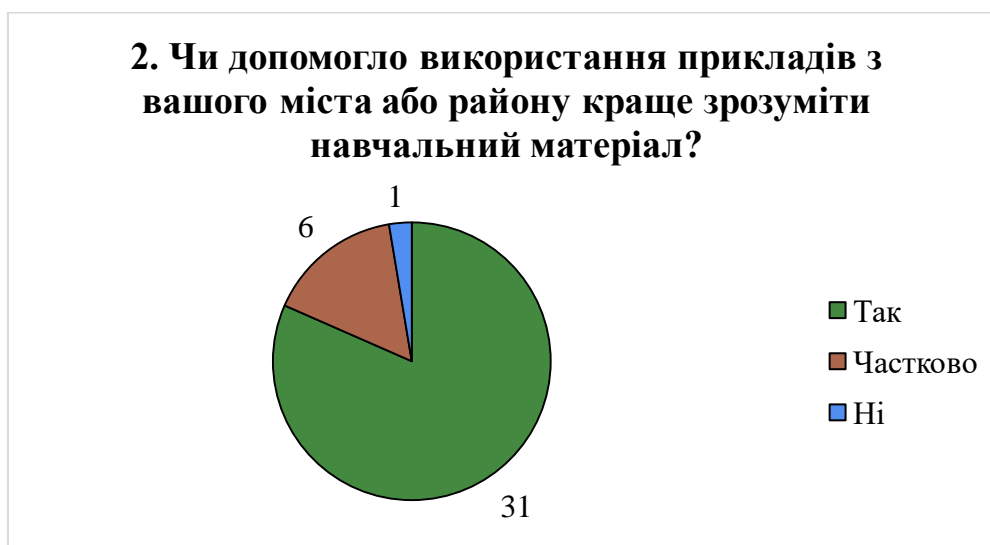

Рис. 3.5. Вплив локальних прикладів на розуміння навчального матеріалу [складено автором]

Формою краєзнавчої роботи, яка найбільше запам'яталась, для учнів стали проекти, пов'язані з місцевим господарством – їх відзначили 25 школярів (рис. 3.6), що свідчить про високий рівень зацікавлення темами, які безпосередньо пов'язані з економічною реальністю регіону. Значну частину учнів також зацікавили мапування об'єктів (21 відповідь) та створення презентацій і відео (18 відповідей), що вказує на ефективність візуальних і креативних підходів. Менш популярними виявилися опитування й дослідження (14) та вивчення маркування товарів (10), хоча і ці форми залишилися в полі інтересу частини учасників. Такий розподіл демонструє, що найбільший резонанс викликають завдання, які поєднують реальність, практичну значущість і творчість.

Рис. 3.6. Форми краєзнавчої роботи, які найбільше запам'ятались, за версією учнів [складено автором]

Переважна більшість учнів (26 із 38) виявила бажання бачити краєзнавчі приклади не лише на уроках географії, а й у викладанні інших предметів (рис. 3.7). Це свідчить про те, що учні сприймають локальний матеріал як близький, цікавий і такий, що підвищує розуміння навчального змісту. Ще 10 учнів обрали відповідь «Не знаю», що може свідчити про потребу в більш системному застосуванні краєзнавства для формування остаточного ставлення. Лише 2 учні

вважають, що така інтеграція недоцільна, що можна трактувати як виняток, а не тенденцію.

Рис. 3.7. Доцільність використання краєзнавчого підходу на інших навчальних предметах: думка учнів [складено автором]

На запитання, чи відчували учні покращення орієнтації в економічних особливостях своєї громади, більшість (22 респонденти) відповіли ствердно (рис. 3.8). Це свідчить про те, що краєзнавчі методи навчання дійсно сприяють формуванню локального економіко-географічного мислення. Ще 13 учнів зазначили, що частково почали краще розуміти економіку своєї місцевості, що вказує на позитивну динаміку, хоча й із потребою в подальшому закріпленні знань. Лише 3 учні не відчували змін, що може бути пов'язано з індивідуальними особливостями сприйняття або рівнем залученості до проектної діяльності.

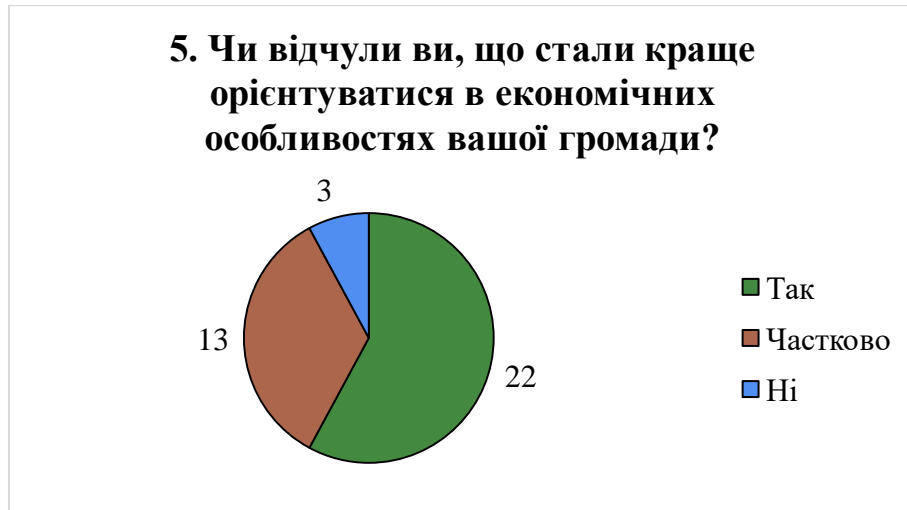

Рис. 3.8. Самооцінка учнів щодо орієнтації в економіці рідного краю після краєзнавчих занять [складено автором]

Найбільшу зацікавленість учнів викликала тема «Промисловість» – 11 школярів зазначили, що саме вона стала для них цікавішою завдяки краєзнавчому підходу (рис. 3.9). На другому місці – тема «Туризм» (10 відповідей), що свідчить про природний інтерес учнів до дослідження знайомих локацій. Тема «Сільське господарство» також отримала високі показники – 9 відповідей, особливо серед учнів, які мають досвід родинного ведення господарства.

Рис. 3.9. Інтерес учнів до тем курсу, поглиблений через краєзнавчий підхід [складено автором]

Натомість менше зацікавлення викликали «Транспорт» і «Фінансові послуги й ІТ» (по 4 відповіді кожна), що може свідчити про недостатню візуалізацію або абстрактність матеріалу для учнів.

Найпопулярнішим форматом серед учнів стали групові проекти, які обрали 16 із 38 респондентів (рис. 3.10). Це свідчить про важливість соціальної взаємодії та співпраці у навчальному процесі: учні відчують себе впевненіше, коли працюють у команді, обмінюються ідеями та розподіляють завдання. Індивідуальні проекти отримали 12 голосів, що також засвідчує наявність учнів із високим рівнем автономії та внутрішньої мотивації. Екскурсії та спостереження обрали 10 школярів, і хоча цей формат посів третє місце, його результати демонструють сталий інтерес до практичного досвіду й навчання в реальному середовищі. Таким чином, різноманітність форматів забезпечує залучення учнів із різними стилями навчання.

Рис. 3.10. Улюблені формати краєзнавчої діяльності: погляд учнів

[складено автором]

Аналіз відповідей на запитання про вплив реальних прикладів з місцевості на інтерес до географії засвідчує високу ефективність краєзнавчого підходу (рис. 3.11). Абсолютна більшість респондентів (30 з 38 учнів) зазначили, що вивчення тем, пов'язаних із рідним краєм, підвищує їхній інтерес до предмета. Ще 6

школярів відповіли, що ці приклади частково сприяють зростанню зацікавленості, і лише 2 учні не відчували змін. Така динаміка підтверджує, що локальний контекст навчання викликає в учнів емоційний відгук, робить знання більш зрозумілими, а навчальний процес – більш значущим і мотиваційним.

Рис. 3.11. Вплив локальних прикладів на зацікавленість учнів географією
[складено автором]

Аналіз відповідей на запитання про бажання учнів повторно брати участь у подібних проєктах свідчить про високий рівень зацікавленості та позитивне сприйняття краєзнавчої діяльності (рис. 3.12). Абсолютна більшість респондентів (33 учні з 38) виявили готовність долучатися до нових дослідницьких ініціатив, пов'язаних із вивченням рідного краю. Ще 5 учнів обрали варіант «не впевнені», що також можна інтерпретувати як потенційну відкритість до участі за умови більш чіткої мотивації або уточнення умов проєкту. Жоден із школярів не висловив негативного ставлення, що підкреслює ефективність використаних методів у формуванні пізнавального інтересу та емоційного зв'язку з навчальним матеріалом.

Рис. 3.12. Готовність учнів до участі в майбутніх краєзнавчих дослідженнях
[складено автором]

Більшість опитаних учнів позитивно оцінили уроки географії з використанням краєзнавчих методів: 18 школярів вказали, що їм було «дуже цікаво», ще 16 – що було «добре» (рис. 3.13). Лише 4 респонденти обрали варіант «звичайно», і жоден не зазначив, що було нецікаво. Це свідчить про високий рівень зацікавленості учнів у такому форматі навчання, а також про те, що краєзнавчі підходи сприяють залученню та емоційній включеності школярів у зміст географічної освіти.

Рис. 3.13. Рівень зацікавленості учнів у краєзнавчих уроках географії
[складено автором]

Узагальнюючи результати проведеного опитування серед учнів 9-А та 9-Б класів Школи І–ІІІ ступенів № 308 Деснянського району м. Києва (38 респондентів), можна стверджувати, що впровадження краєзнавчих методів у навчальний процес з географії є не лише доцільним, а й ефективним з позиції залучення учнів до активного пізнання. Більшість школярів виявили зацікавлення до уроків, у яких були використані локальні приклади, посилення на знайомі об'єкти, практичні мінідослідження. Вони відзначили, що краєзнавчий підхід допомагає краще розуміти навчальний матеріал, формує почуття причетності до свого регіону, а також пробуджує бажання вивчати географію глибше. Значна частина учнів оцінила використані краєзнавчі елементи як «цікаві», «зрозумілі» й «корисні», при цьому зросла кількість тих, хто вважає географію актуальною для свого повсякденного життя. Також важливо, що опитані виявили готовність брати участь у дослідницьких проєктах, екскурсіях та творчих завданнях, пов'язаних із вивченням рідного краю. Це свідчить про поступову трансформацію ставлення до предмета – від сприйняття його як набору фактів до розуміння його як інструменту аналізу реального середовища та суспільних процесів. У цілому, результати опитування підтвердили, що краєзнавчі методи не лише підвищують мотивацію, а й сприяють розвитку просторового мислення, громадянської відповідальності й пізнавальної активності учнів.

Висновки до Розділу 3

Аналіз прикладів інтеграції локального змісту в навчальні теми переконливо засвідчив, що краєзнавчий підхід є не лише ефективним інструментом для актуалізації змісту географічної освіти, а й дієвим засобом формування просторового мислення, аналітичних навичок і пізнавального інтересу учнів. Вивчення економічних тем, таких як сільське господарство, промисловість, енергетика чи торгівля, набуло нових змістових і мотиваційних

вимірів саме завдяки прив'язці до знайомого середовища. Теоретичні категорії, що раніше сприймалися як віддалені й абстрактні, отримали конкретне емоційне наповнення через приклади з рідного регіону, об'єкти з повсякденного життя учнів і реальні соціально-економічні явища.

Використані під час дослідження інтерактивні завдання, такі як вправа з локальними брендами чи створення тематичних плакатів про галузі промисловості Києва, довели свою ефективність як засоби осмислення навчального матеріалу. Вони не лише сприяли візуалізації знань, але й активізували аналітичну діяльність, розвивали дослідницьку самостійність, комунікаційні вміння та критичне мислення. Інтеграція цифрових платформ, таких як Wordwall, дозволила поєднати сучасні технології з краєзнавчим наповненням, що підвищило залученість учнів і перетворило традиційний урок географії на динамічну взаємодію. Завдання були не просто дидактичними інструментами – вони виконували роль соціокультурних містків, що зшивали географію з місцевою ідентичністю та життєвим досвідом школярів.

Проектна діяльність «Економічна карта мого регіону: природні ресурси та їх використання» стала яскравим прикладом того, як теоретичні знання можуть бути трансформовані у практичне дослідження з високим рівнем учнівської автономії. Створення карти вимагало від школярів не лише засвоєння картографічних умінь, а й уміння аналізувати господарське використання природних ресурсів, мислити системно, бачити взаємозв'язки між економікою та довкіллям. Залучення цифрових технологій у створенні мап, пошуку інформації, обробці статистики сприяло формуванню в учнів навичок, які мають ключове значення в сучасному освітньому та професійному контексті. Таким чином, краєзнавча проектна робота виступила не лише як навчальна форма, а як модель міжпредметної, інтегрованої, громадянсько значущої освіти.

Особливо цінним результатом дослідження стало учнівське опитування, що дозволило проаналізувати ефективність упроваджених методів не лише через педагогічне спостереження, а й через рефлексивний зворотний зв'язок. Анкетування 38 учнів засвідчило домінування позитивного сприйняття

краєзнавчого підходу: більшість респондентів відзначили, що локальні приклади полегшують розуміння матеріалу, викликають зацікавлення і мотивацію, роблять уроки емоційно значущими. Учні високо оцінили дослідницькі завдання, групові проекти, екскурсії та теми, що дозволяють співвідносити глобальні економічні процеси з локальною реальністю. Особливе зацікавлення викликали теми промисловості, туризму, сільського господарства, де локальні приклади давали змогу побачити реальну дію географічних закономірностей.

Аналіз отриманих результатів засвідчив, що краєзнавчі методи створюють нову якість освітнього процесу. Вони не лише поглиблюють зміст навчання, а й трансформують його мету – з передачі знань до формування розуміння, з відтворення фактів до критичного осмислення, з підготовки до іспиту до підготовки до життя. Локальний матеріал стає не другорядним доповненням, а основою навчання, що дозволяє формувати в учнів стійку мотивацію, емпатію до простору, готовність до змін і відповідальність за рішення. Географія з такого предмета постає не як набір карт і таблиць, а як жива наука про взаємозв'язки у світі, у якому кожен учень має своє місце.

Отже, результати дослідження доводять, що впровадження краєзнавчих методів у курс географії 9 класу є методично, педагогічно й особистісно виправданим. Вони не лише збагачують зміст освіти, але й дозволяють наблизити географію до учня – до його вулиці, родини, магазину, підприємства, парку. А це, у свою чергу, відкриває нові горизонти для формування географічної культури як елемента громадянської зрілості.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання дипломної роботи на тему «Методи географічного краєзнавства у шкільному курсі географії для 9 класу» було всебічно досліджено, теоретично обґрунтовано та емпірично апробовано можливості впровадження краєзнавчих методів у навчальний процес з географії на прикладі курсу «Україна і світове господарство». Відповідно до поставленої мети й завдань, було здійснено аналіз сутності географічного краєзнавства, визначено його функції, методи, роль у формуванні географічних компетентностей, а також розроблено та реалізовано практичні підходи до його інтеграції в уроки географії 9 класу.

Проаналізовано історію становлення поняття «географічне краєзнавство», що засвідчило його глибоке вкорінення в українську педагогічну традицію. Визначено, що сучасне географічне краєзнавство є не лише змістовим компонентом, а й цілісною освітньою стратегією, здатною поєднувати знання про територіальні процеси з особистісним досвідом учня. Детальний аналіз педагогічної та методичної літератури дозволив з'ясувати, що краєзнавчі методи — це ефективні засоби формування критичного мислення, дослідницьких навичок, екологічної свідомості та соціально-громадянської активності. Окрему увагу було приділено методам географічного краєзнавства — польовим дослідженням, анкетуванням, екскурсіям, роботі з картографічними джерелами — як інструментам практикоорієнтованого навчання, що підвищують зацікавленість школярів у предметі та роблять навчання змістовним і життєво важливим.

Детально розглянуто можливості впровадження краєзнавчого підходу у вивчення курсу «Україна і світове господарство». Проаналізовано, яким чином приклади з локального середовища можуть поглиблювати розуміння таких складних тем, як сільське господарство, промисловість, енергетика, транспорт, торгівля. Визначено, що використання локального змісту не лише робить навчальний матеріал доступнішим для сприйняття, а й розвиває у школярів почуття причетності до життя громади, формує активну позицію щодо

соціально-економічних процесів. У межах розділу автором було запропоновано низку практичних форм і прийомів краєзнавчої роботи, які мають системний характер і включають інтерактивні завдання, тематичні дослідження, використання цифрових ресурсів, створення ментальних карт, логотипів місцевих брендів тощо. Особливу увагу приділено проектній діяльності як ключовій формі реалізації компетентнісного підходу в умовах Нової української школи. Описані конкретні методичні кроки щодо планування, організації й оцінювання краєзнавчих проєктів, які можуть бути адаптовані до різного рівня підготовки учнів.

Було реалізовано авторський підхід до інтеграції краєзнавчих методів у навчальний процес шляхом створення й апробації двох краєзнавчих завдань — інтерактивної вправи з місцевими брендами та дослідницького проєкту «Економічна карта мого регіону: природні ресурси та їх використання». У ході реалізації цих завдань учні мали змогу поєднувати знання з картографії, економіки та екології, застосовуючи їх для аналізу простору власного району. Створення плакатів, тематичних мап, презентацій і логотипів брендів стало для школярів не лише засобом закріплення знань, а й нагодою розвинути навички командної роботи, публічної презентації та міжпредметної інтеграції. Проведене опитування серед учнів 9-А та 9-Б класів ЗЗСО № 308 Деснянського району м. Києва дало змогу оцінити ефективність упроваджених методів з боку самих учнів. Отримані результати переконливо доводять високий рівень зацікавленості, мотивації, емоційного залучення, а також покращення розуміння економіко-географічних тем курсу завдяки локальному контексту. Більшість учнів підтвердили бажання повторно брати участь у краєзнавчих проєктах, що свідчить про формування внутрішньої мотивації до навчання.

Підсумовуючи результати дослідження, можна стверджувати, що впровадження методів географічного краєзнавства в курс «Україна і світове господарство» для 9 класу є ефективною, сучасною та педагогічно виправданою стратегією, яка дозволяє перетворити урок на простір живого пізнання, дії й осмислення власного місця в суспільстві. Використані методи дозволяють не

лише глибше засвоїти навчальний матеріал, але й формують у школярів компетентності, необхідні для життя в умовах змінного світу — здатність до критичного мислення, емоційного сприйняття простору, соціальної відповідальності й екологічної свідомості. Отримані результати мають як теоретичну, так і практичну цінність, можуть бути використані для удосконалення методичних підходів до викладання географії в основній школі, зокрема в контексті реалізації змістових ліній Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Wordwall. URL: <https://wordwall.net/uk> (дата звернення: 03.05.2025)
2. Антонова О. Є., Власенко Р. П., Борейко О. М. Реалізація краєзнавчого підходу у підготовці майбутнього вчителя географії. – Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогічні науки. – 2020. – Вип. 4 (103). – С. 35–42.
3. Бенедюк В. В. Краєзнавство та методика його навчання: конспекти лекцій. – Луцьк : Вежа-Друк, 2021. – 100 с.
4. Бенедюк В. В. Краєзнавство: методичні матеріали для підготовки студентів до практичних робіт. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2019. – 52 с.
5. Бенедюк В. В. Краєзнавчий принцип у процесі формування географічних компетентностей учнів. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Географічні науки». – Луцьк, 2020. – № 1 (405). – С. 21–25.
6. Бенедюк В. В. Теоретико-методичні основи краєзнавства: навчальний посібник. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2011. – С. 31–39.
7. Бенедюк В. В. Технології застосування краєзнавчого принципу в процесі вивчення фізичної географії України. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2015. Випуск 40 (93). с. 382–389.
8. Бенедюк В. В. Технології застосування краєзнавчого принципу при вивченні географії у 6 класі // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 41 (94). С. 407 – 414
9. Белякова О. О. Використання потенціалу шкільного музею в навчально-виховному процесі / О. О. Белякова // Історія та правознавство. – 2006. – № 8 (72). – С. 18-20.

- 10.Бєскова Н. Проблеми удосконалення структури і змісту географічної освіти у загальноосвітній школі // Географія та основи економіки в школі. – 2002. – №1. – с. 4-5
- 11.Бондаренко Г. Теоретичні та методологічні проблеми історичного краєзнавства. Краєзнавство. – 2011. – Ч. 3. – С. 23–29.
- 12.Бондаренко Т. Шкільне краєзнавство у змісті історії педагогіки України. Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя. Серія соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Абетка Новва, 2002. – Вип. 3. – Т. 2. – С. 87–94.
- 13.Браславська О. В., Рожі І. Г. Компетентнісний підхід у контексті професійної підготовки майбутніх учителів географії до краєзнавчо-туристської роботи. – «Молодий вчений», № 4.1 (68.1), квітень 2019 р. – С. 100–104.
- 14.Брижак Н. Ю. Краєзнавча та туристична робота: курс лекцій [для студентів педагогічного факультету, які навчаються на спеціальності «Початкова освіта»]. – Мукачево: МДУ, 2012. – 116 с.
- 15.Бугрій В. С. Проблема визначення вихідних понять теорії шкільного краєзнавства. Філософія науки: традиції та інновації. – 2014. – № 2 (10). – С. 106–113.
- 16.Бугрій В. С. Становлення та розвиток системи краєзнавчої роботи в школах північно-східної України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомир, 2006. – 20 с.
- 17.Бугрій О. В. Теорія і методика формування інтелектуальних умінь учнів у процесі географічної освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Бугрій Олена Володимирівна; Криворізький держ. педагогічний ун-т. Кривий Ріг, 2006. 405 с.
- 18.Вітяк Л. В., Антонюк С. М. Краєзнавчий принцип навчання – дієва форма зв'язку шкільної географії з життям. Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства. – 2017. – № 1 (Вип. 1). – С. 75–77.

19. Власенко Р. П. та ін. Особливості застосування краєзнавчого підходу у підготовці майбутнього вчителя географії: досвід роботи Житомирського державного університету імені Івана Франка. Інноваційна педагогіка, 2023. Вип. 1.57. С. 156–161.
20. Грицьку В. С., Іримеску В. К. Втілення краєзнавчого принципу навчання на уроках географії (на прикладі Корчівецької середньої школи Глибоцького району). – Науковий вісник Чернівецького університету. Географія. – Вип. 762-763. – С. 141–144.
21. Демідієнко О. Я., Іонова О. М., Кузнецова В. І. Основи краєзнавства. – Київ, 2001. – 321 с.
22. Денисик Г., Чиж О. Рівні краєзнавчого пізнання. Історія української географії. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – Вип. 1 (7). – С. 40–41.
23. Домбровська С. М. Опорний конспект лекцій з курсу «Краєзнавство, країнознавство та географія туризму» для студентів всіх форм навчання напряму підготовки 242 «Туризм». – Харків: НУЦЗУ, 2019. – 318 с.
24. Дробна Н. Технології музейної педагогіки / Н. Дробна // Директор школи. – 2011. – Берез. (№ 9). – С. 24-25.
25. Жадан В.І., Пічугін Б.В., Федченко Ю.І. Як вивчати свій край. – К.: Радянська школа, 1981. – 60 с.
26. Жупанський Я., Круль В. Про об'єкт і предмет вивчення національного краєзнавства. Краєзнавство. – 1994.
27. Заставецька Л. Б. Організація краєзнавчо-туристичної роботи в школі: курс лекцій. – Тернопіль: Видавничий центр ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2011. – 104 с.
28. Заставецька О. Концептуальні засади побудови навчально-методичних посібників та підручників для учнів з географії рідного краю. Історія української географії. Спецвипуск: Краєзнавство. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – Вип. 2 (4). – С. 53–54.

- 29.Зеленська Л. І., Троценко О. В. Практикум із туристично-краєзнавчої роботи з географії. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2012. – 80 с.
- 30.Київщинознавство: Посібник для вчителя / За ред. І.Л. Лікарчука. – К.: Вид. Ешке О.М., 2002. – 295 с.
- 31.Кобернік С. Г., та ін. Порівняння висвітлення теми «Третинний сектор господарства України і світу» в шкільних підручниках географії 9 класу. Збірник матеріалів XXV наукової конференції здобувачів вищої освіти факультету історії та географії. Квітень 2022 року. Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2022. С. 240.
- 32.Кобернік С.Г. та інші. Методика викладання географії в школі: навчально-методичний посібник. – К.:Стафед-2, 2000.
- 33.Ковальська, К. В. Роль краєзнавчого принципу навчання у формуванні загальногеографічних знань учнів. – Географічна наука та освіта: від констатації до конструктивізму: Зб. наук. праць. – К., 2018. – С. 221
- 34.Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 01.04.2024).
- 35.Корнеєв О. В. Загальнометодологічні засади географічного краєзнавства. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – 2009. – Т. 9. – С. 130–137.
- 36.Корнеєв О. В. Розвиток географічного краєзнавства: історичний аспект і завдання на сучасному етапі. Рідна школа. – 2005. – № 11. – С. 62–65
- 37.Корнеєв О.В. Методика шкільного географічного краєзнавства, Харків: Вид. група «Основа», 2007. 144 с.
- 38.Короленко Г.І. Краєзнавчий підхід у викладанні географії. URL: obolon9.ucoz.com/shkilne_zhittja/onlajn_konfer/3.pdf (дата звернення: 17.04.2025)

- 39.Кравець Н. В. Краєзнавча робота в контексті навчально-виховної діяльності сучасного закладу освіти. Методичний посібник. [Електронний ресурс] - Режим доступу - <https://vseosvita.ua/library/turistsko-kraeznavcarobota-v-konteksti-dialnosti-sucasnogo-zakladu-osviti-1938.html>
- 40.Круль В., Круль Г. Сутність і структурний зміст краєзнавства, об'єктно-предметна основа географо-краєзнавчих досліджень. – Історія української географії. – Веб-сайт. – URL: <http://ukr-tur.narod.ru/istoukrgeo/allpubl/krajeznavstvo/sutstrukzmist.htm> (дата звернення: 06.04.2025).
- 41.Кузьма-Качур М. І., Горват М. В. Основи краєзнавства: навч. посібн. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. – 256 с.
- 42.Муромцева Ю. І. Туризм у профорієнтаційній роботі вчителя. Географія та туризм: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (26 лютого 2019 р., м. Харків). С. 17–25.
- 43.Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Географія 6-9 класи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf> (дата звернення: 17.04.2025)
- 44.Олішевська Ю. А. Шкільне географічне краєзнавство : навч. посібник / Ю. А. Олішевська. - Київ : «ФОП Кравченко», 2020. - 175 с.
- 45.Основи краєзнавства: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / кол. авт.; за заг. ред. чл.-кор. НАНУ О. П. Реєнта. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 276 с.
- 46.Павловська Т. С., Бенедюк В. В., Григор'єва Н. В. Географічне краєзнавство у закладах загальної середньої освіти : навч. посіб. / Волинський національний університет імені Лесі Українки, географічний факультет. – Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2023, 224 с.

- 47.Плужник А. В., Власенко Р. П. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках географії при вивченні природи і населення Черкаської області. Молодь у географічній науці: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2023. С. 94–100.
- 48.Побидайло Н. Особливості реалізації краєзнавчого принципу в процесі екскурсій фізико-географічного спрямування. – Нова педагогічна думка. – 2017. – № 4 (92). – С. 8–91.
- 49.Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник / В. С. Прокопчук. – К.; Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010
- 50.Салата О. О. Основи музеєзнавства: навчально-методичний посібник /О. О. Салата – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015.
- 51.Сучасний заклад освіти. Нові пріоритети розвитку. Застосування краєзнавчого принципу у формуванні предметних компетентностей учнів на уроках географії. – 2018. – URL: https://rmk-mv.blogspot.com/2018/01/blog-post_36.html (дата звернення: 05.04.2025).
- 52.Холодний А. Створення краєзнавчого куточка (4 години) 9 клас (70 годин) Розділ І. Підготовка до походу (22 години). URL: http://geografica.net.ua/teor/1/anot_perelik_doprof_1_1.1..doc (дата звернення: 19.04.2025).